

האוניברסיטה העברית בירושלים

הפקולטה למדעי החברה

המחלקה ליחסים בין-לאומיים

מיקוח סמוי והבנות-בעלמא בין מדינה לארגון תת-מדינתי

ישראל והחיזבאללה מהבנות "דין וחשבון" עד "ענבי זעם"

עבודה סמינריונית בקורס : משא ומתן בין מדינות

בהנחייתו של : פרופ' יעקב בר-סימן-טוב

מוגש לידי : פרופ' יעקב בר-סימן-טוב

מאת : ליאור אבני

ירושלים – 30/10/2006

תוכן העניינים

3	מבוא
4	מיקוח אילם – הגדרה מושגית
10	מיקוח אילם במערכת א-סימטרית
14	השערות מחקר :
15	מקרי בוחן למיקוח האילם – ישראל והחיזבאללה בדרום לבנון :
15	רקע – ישראל והחיזבאללה :
21	מקרי בוחן
21	מבצע "דין וחשבון" – ה-25 ביולי עד ל-31 ביולי 1993
28	מבצע "ענבי זעם" – ה-11 באפריל 1996 עד ל-27 באפריל 1996
35	דיון ומסקנות
39	ביבליוגרפיה

חקר היחסים הבין-לאומיים מוביל אותנו לא פעם לדיון בשאלות של מלחמה ושלום, וביניהן – לדיון במשא ומתן בין מדינות, מיקוח והגעה להסכמים. אך לא רק מדינות מהוות שחקנים במערכת הבין-לאומית, אלא גם ארגונים וגופים שאינם מדינות כגון תאגידים חוצים לאום או ארגוני טרור וגרילה.

חיבור זה בא לעסוק בשאלת יחסיהן של מדינות עם ארגונים תת-לאומיים, בדגש על ארגוני גרילה וטרור, והתבטאות יחסים אלו במשא ומתן בין שני צדדים שלהלכה אינם נושאים ונותנים כלל. השאלה הנשאלת הינה למעשה שאלת היתכנותם של הסכמים והבנות בין שני צדדים הנמצאים בסכסוך המתאפיין בפערי עוצמה בולטים, איבה הדדית, וחוסר תקשורת מובהק. האם יכול להיות משא ומתן בין צדדים שאינם מעוניינים לדבר? האם ישנה אפשרות להסכמה בין צדדים שאפילו אינם מוכנים להכיר זה בזה כשחקנים לגיטימיים? האם ארגון חמוש וקטן יכול לשאת ולתת עם מדינה ריבונית כשווה-ערך?

בניסיון לענות על שאלות אלו, יוצג בחיבור מודל העוסק ב"מיקוח אילם" – מיקוח ללא תקשורת, המתבצע רובו ככולו במעשים ובפעולות. תודגם הרלוונטיות של מודל זה שבמקורו נועד לבחינת יחסיהן של מעצמות-על המצוידות בנשק גרעיני ליחסים בין מדינה לשחקן לא-מדינתי, ויוצגו תיאוריות הקיימות בנושא.

בחינת התיאוריה תתבסס על המקרה האמפירי של יחסי ישראל והחיזבאללה בשנות התשעים, השנים בהן הגיעו שני הצדדים להבנות בנוגע לכללי המשחק ביניהם, שחלקן תקפות עד היום. הבנות אלו הועלו אמנם על הכתב בסופו של דבר, אך עוצבו ונוצרו על ידי פעולות אלימות של שני הצדדים, תוך שהם אינם מכירים זה בלגיטימיות של זה.

במהלך כתיבתו של חיבור זה פרץ סבב נוסף של אלימות ולחימה בין שני הצדדים הנדונים, והפך את מה שהיה חיבור תיאורטי הבוחן נושא היסטורי לעיסוק בסוגיה בעלת רלוונטיות עכשווית. למרות שהחיבור דן בתהליכים והתרחשויות שהתחוללו בעיקר בין השנים 1992 ועד 1996, ניתוח והבנת המיקוח הסמוי והאליים של אותן שנים וההסכמות שנבעו ממנו עשוי לשמש בסיס למחקר-המשך הכולל גם את ההתרחשויות הנוכחיות.

כאשר באים לדון בנושא המיקוח הסמוי או האילם (Tacit Bargaining), מושג שמקורו

בכתביו של הכלכלן האמריקאי תומס שלינג (Thomas C. Schelling) יש להבדיל בינו לבין משא-ומתן מהסוג המקובל.¹ בהמשך הפרק אדון במאפייניו הייחודיים של המיקוח האילם, אך ראשית כל, יש להבדילו ממשא ומתן רשמי – אמנם בשני המקרים מתרחש מיקוח, אך תחת מגבלות והשפעות שונות.² מיקוח אילם נבדל ממשא ומתן בארבעה מימדים: יעד, אמצעים, ערך ותזמון.

יעד: בעוד שבמשא ומתן שואפים הצדדים להגיע להסכם הניתן לאכיפה במסגרת החוק הפנימי או הבין-לאומי, במיקוח אילם הסכמה יכולה להיות בלתי-ניתנת לאכיפה, או אף להיתפס כבלתי-חוקית. היעד איננו הסכם, אלא שימור סטאטוס קוו קואופרטיבי, מערכת של כללים בלתי כתובים ומגבלות, ותיאום הדדי של התנהגות וציפיות.³ בשני המקרים התוצאה איננה בהכרח האידיאלית בעיני כל אחד מהצדדים, אך עדיפה על פני כמה מהחלופות האפשריות וכל צד שולט במידה מסוימת ביעד שיריבו שואף ויכול להשיג בפשרה, חליפין או שיתוף פעולה יותר מאשר על ידי פעולה חד-צדדית.⁴

אמצעים: במשא ומתן הכלי העיקרי הוא הצעות רשמיות והצעות-שכנגד. במיקוח אילם אמנם קיימות הצעות, אך מילים נחשבות לפחות משמעותיות ממעשים, אלא אם כן יש להן גיבוי אמין של פעולות שיכולות לגבות מחיר ממשי או להעניק גמול מועיל. הקשר שבין הצדדים הוא קשר של מעשים יותר מאשר "דיבורים" – מעשי שיתוף פעולה, כמו גם נסיונות לכפות הבנות דרך

¹ המיקוח האילם מופיע כמושג בספרים הבאים: תומאס שלינג (מאנגלית: ברוך קורות), חימוש והשפעה (תל-אביב: מערכות 1981) וגם:

Thomas C. Schelling, The Strategy of Conflict (New-York: Oxford University Press 1960)

² George W. Downs and David M. Roake, Tacit Bargaining, Arms Races and Arms control (Michigan: University of Michigan Press 1990) P. 10 also see: Fred Charles Ikle, How Nations Negotiate (New-York: Harper and Row 1964) Pp. 3-4.

³ Catherine C. Langlois and Jean-Pierre P. Langlois, "Tacit Bargaining in International Relations: A Game Model and a Case Study" in: The Journal of Conflict Resolution Vol. 40 n. 4 (December 1996) P. 571 also see: Schelling, Ibid, P. 59 and also: Yaacov Bar-Siman-Tov, The Israeli-Egyptian War of Attrition 1969-1970 (New-York: Columbia University Press 1980) P. 10

⁴ שלינג, שם, ע' 19 על סוגי היעדים במשא ומתן ראה גם:

Ikle, Ibid, Pp. 26-28

איום כלשהו בהדדיות, תגמול או הסרת כל המעצורים.⁵ בהקשר זה, מלחמה היא תהליך של מיקוח, בו איומים, הצעות ותגובות-נגד מחד והבטחות ויתורים ותמריצים מאידך מתבטאים במעשים ולא במילים – או במעשים מלווים במילים.⁶ כאן גם טמונה מגבלה של המיקוח הסמוי – שכן מעשים אינם "מילים זולות", ועשויה להיות להם עלות גבוהה מבחינה כלכלית או בטחונית.⁷

ערך: הסכם שהושג במשא ומתן מוערך בהתאם ליתרונות שהוא מקנה לצדדים השונים, מחירי אכיפתו ואי-הודאות הכרוכה בכך. במיקוח אילם, המדיניות הנראית לעין של שני הצדדים היא זו היוצרת ציפיות. הערך הוא בסטטוס קוו הנוצר ממדיניות זו, תוך חוסר ודאות לגבי המשכה בעתיד, לעצם היווצרן של ציפיות מהצד השני ולא במה שמצפים שהוא יעשה.⁸ עצם אי-הודאות בכך שניתן יהיה לבנות סטטוס קוו חלופי במידה ויישבר הקיים, מהווה תמריץ לשמירה על ההבנות שהושגו.⁹

תזמון: משא ומתן יכול להיות ממושך מאוד, אך ה"משחק" מסתיים עם ההגעה להסכם. המחירים והבעיות מובהרים, וכל שינוי בתנאים דורש סבב חדש של משא ומתן.¹⁰ במיקוח אילם, תמיד ישנו "מחר", המשחק נמשך, ומרכיביו יכולים להתפתח עם הזמן. ההסדרים מקבלים לפעמים צביון זמני, תוך נכונות לנטוש אותם או לדון בהם מחדש במידה והתנאים ישתנו.¹¹ גם אם ה"משחק" עשוי להסתיים ביום מן הימים, זה יקרה בזמן שאף אחד מהשחקנים לא יכול לצפותו או לשלוט בו.¹²

עד כה, דנו בהבדל בין המיקוח האילם למשא ומתן גלוי. אך מהם מאפייניו של המיקוח האילם עצמו?

המאפיין הבולט ביותר, שהוזכר גם בסעיף ה"אמצעים" שלעיל, הוא הסתמכות המיקוח האילם על מעשים ולא על מילים – ומכאן שמו, מיקוח "אילם", "סמוי" ולא גלוי ומילולי. כל צד צופה בהתנהגותו של הצד השני ומפרש אותה, בידועו שהתנהגותו נצפית ומפורשת, ויוצרת

⁵ Langlois & Langlois, Ibid also see:

שלינג, שם, ע' 151

⁶ שלינג, שם, עמ' 157, 160 וראה גם:

Bar-Siman-Tov, Ibid, P. 38

⁷ Downs & Rocke, Ibid, P. 14

⁸ Langlois & Langlois, Ibid, P. 572 also see: Schelling, Ibid, P. 261

⁹ Bar-Siman-Tov, Ibid, P. 11 also see: Ikle, Ibid, Pp. 7-8

¹⁰ Downs & Rocke, Ibid, Pp. 10-11

¹¹ Charles Lipson, "Why Are Some International Agreements Informal?" in: International Organization Vol. 45 n. 4 (Autumn 1991) P. 538

¹² Langlois & Langlois, Ibid

ציפיות. כל צד פועל תוך מודעות לציפיות שהוא יוצר.¹³ כאן טמונה גם חולשה במיקוח האילם, שכן לא תמיד מתפרשת התנהגותו של צד אחד בעיני הצד האחר באופן התואם לכוונת מבצע הפעולה – מחווה עשוייה להתפרש כחולשה, תגובה עשויה להתפרש כיוזמה תוקפנית ומדיניות הנובעת משיקולים פנימיים יכולה להצטייר כמדיניות חוץ – "אוצר המילים" של המיקוח הסמוי הינו מוגבל למדי ומתקשה להתמודד עם משא ומתן רב-מימדי, ולכן נעשה בהקשרה של תפוקה מדינית יחידה.¹⁴

מתי מדינות יפנו למיקוח אילם ולא למשא ומתן גלוי? עצם היכולת להתמקח מעידה על קיומו של אינטרס משותף, אך לא תמיד מתקיימת תקשורת ישירה בין שני הצדדים. לא תמיד מתקיים שיתוף פעולה המתבטא במיקוח – יכול להיווצר מצב בו כל צד פועל באופן חד-צדדי, בוחר בבחירה האסטרטגית הטובה ביותר בעיניו בהתחשב במגבלות שמטילות עליו הבחירות של הצד השני, וזה ללא כל שיתוף פעולה. כדי שיהיה לנו שיתוף פעולה אילם בין הצדדים, יש צורך בציפיות משותפות – כל צד יכול לשפר את התוצאות עבורו, אם בחירותיו האסטרטגיות מותאמות בהתאם לציפיה לשינוי הדדי מהצד השני.¹⁵

לפי שלינג, ישנו צורך באינטרס משותף כלשהו, ולו לשם מניעת נזק הדדי, וחייבת להיות מודעות לצורך לגרום לצד שכנגד להעדיף תוצאה המקובלת גם על הצד הראשון.¹⁶ יכולתו של צד אחד להשיג את מטרותיו תלוייה בבחירותיו והחלטותיו של הצד השני, והצורך בתיאום גובר כל הקונפליקט – גם כאשר הצדדים אינם בוטחים זה בזה ואינם מתקשרים ישירות, הם יכולים להגיע לתיאום באמצעות התבססות על נקודות "ברורות" – הבחנות פשוטות של "הכל או לא כלום", שסביבן נבנות הגבלות על הנזק ההדדי – הבדלים של סוג, לא של דרגה, כמו למשל הימנעות משימוש בנשק גרעיני, או מפגיעה באזרחים, או מחציית קו גבול מסויים – לא הגדרות של מידה מסויימת של חריגה, אלא יצירת מפתן ברור.¹⁷

המיקוח הסמוי, לפיכך, מתבסס במידה רבה על הצבת "מפתנים" והימנעות מחצייתם, חצייתם, או איום ו/או מימוש של איום בתגובה מסויימת על חצייתם. ל"מפתנים" או לקווי תיחום אלו אין משמעות טקטית או תחזוקתית משלהם, וחשיבותם היא בהיותם קווים ברורים

¹³ Schelling, *Ibid*, P. 21

¹⁴ Downs & Roche, *Ibid*, P. 16

¹⁵ Lipson, *Ibid*, Pp. 499-500, 529 also see: Ikle, *Ibid*, P. 2

¹⁶ שלינג, שם, עמ' 16, 19.

¹⁷ שם, עמ' 147-148 וראה גם:

Schelling, *Ibid*, Pp. 5, 53

ומובחנים מבחינה פסיכולוגית או מנהגית, ותכונותיהם הופכות אותם למוכרים וידועים, גם אם שרירותיים במידה מסויימת – הם פשוט "שם", לא יוצרים אותם, אלא פשוט מכירים בהם, או כפי ששלינג מציין "לפיצוץ גרעיני יש הבדל סימלי מפיצוץ TNT, והקילומטר הראשון אחרי הגבול שונה מהקילומטר האחרון שלפניו..."¹⁸.

מפתנים/קווי תיחום אלו, מתוארים בספרו של מיכה בר כ"קווי אדומים". קווי אדומים, לפי בר, הינם:

"...קווי תיחום של אינטרסים אסטרטגיים חיוניים, שפגיעה בהם תביא לתגובה, ובכלל

זה שימוש בכוח צבאי ואף מלחמה. הקווי האדומים משמשים גם ככללי משחק המסייעים לארגון הסביבה האסטרטגית"¹⁹.

בר מבסס את הנחת הקווי האדומים שלו על קיומה של מדינה רוויזיוניסטית המעוניינת בשינוי הסטטוס-קוו, כשלמולה נמצאת מדינה המגנה על הסטטוס-קוו של היחסים ביניהן, וכי הקווי האדומים יהיו כללי משחק במסגרת סכסוך בהם תשתמש בעיקר מדינת הסטטוס-קוו, ומטרתם הינה בעיקרה הרתעתית – מניעת הצד הרוויזיוניסטי משינוי הסטטוס-קוו.²⁰

קווי אדומים יכולים להיות משותפים או חד-צדדיים, כאשר קווי דו-צדדיים הם תוצאה של מיקוח (אילם או גלוי) ומוכרים ככללי משחק על ידי שני הצדדים, בעוד שקווי חד-צדדיים מוכרזים על ידי צד אחד, והיריב לא תמיד רואה בהם כללי משחק.²¹

צורך זה של הכרה בקו האדום על ידי היריב, הופכת אותו מכלי הרתעת-גרידא לכלי במיקוח סמוי, ודורשת חריגה מהנחתו המקורית של בר. בעוד שבר מציג תמונה קבועה יחסית של מדינת סטטוס קוו המציבה קו אדום בפני נסיונות השינוי של מדינה רוויזיוניסטית,²² ניתן לטעון כי ההבדל בין מדינת סטטוס-קוו למדינה רוויזיוניסטית איננו כה מובהק – קו אדום שנקבע חד צדדית על ידי מדינה אחת או בהסכמה אילמת או מפורשת עם מדינה שנייה, יכול ליצור רושם

¹⁸ שלינג, שם, עמ' 148-149

¹⁹ מיכה בר, קווי אדומים באסטרטגיית ההרתעה הישראלית (תל אביב: מערכות 1990). ע' 16. בר מציין כי לרוב אין בספרות הבחנה ברורה בין עילת מלחמה לקו אדום, ואי-בהירות זו נובעת מכך שעילת מלחמה היא סוג מסויים של קו אדום. ראה עמ' 13-14, וראה גם אצל: שלינג, שם, ע' 87

²⁰ בר, שם, עמ' 16, 27, 31

²¹ שם, ע' 32

²² בר מניח כי סביב חצייה או אפשרות חצייה של קו אדום מתפתח תהליך מיקוח, בו לשני הצדדים יש אינטרס משותף במניעת הנזק שמגן הסטטוס קוו מוכן לגרום ליוזם השינוי, כך שזה לא יראה תועלת בביצוע פעולת השינוי, ראה ע' 37, ולתנאי ההצלחה של מדיניות כזו ראה ע' 39, כמו כן, השווה לדבריו של שלינג "...במיקוח יכולתו של צד אחד להשיג את מטרותיו תלויה בבחירותיו והחלטותיו של השני..." אצל:

אצל המדינה השנייה כי הראשונה איננה מחוייבת לאינטרסים שאינם נכללים במסגרת הקו האדום,²³ ובעצם להציג סטטוס קוו משלה המבוסס עליו, שאותו המדינה הראשונה עשויה לשאוף לשנות.

עצם קיומו של הקו האדום, ובמיוחד אם הוא מבוסס על "מפתן" ברור לעין, יכול לשמש את הצד השני כאמצעי לאיתות במסגרת מיקוח אילם – החצייה של הקו האדום שהציבה "מדינת סטטוס קוו", על ידי מדינה רויזיוניסטית יכולה להיות כתגובה על מה שנתפס בעיניה כרוויזיה של הסטטוס קוו לרעתה על ידי המדינה הראשונה, כך שלא ניתן לייחס סביב אותו הקו האדום למדינה אחת תפקיד קבוע של "מדינת סטטוס קוו" בעוד שמדינה אחרת תהיה המדינה הרוויזיוניסטית. קו אדום יכול גם להפוך לרועץ ליוצרו, שכן לא תמיד המגן ירצה או יוכל להגיב על חצייתו, והצד השני יכול לאלצו לפעול כך, בעוד שמצד שני הסטטוס קוו-עצמו יכול להפוך לפרובוקציה מתמדת כלפי יריב עליו נכפה.²⁴ כך שחלוקת התפקידים בין "מגן הסטטוס-קוו" ל"יוזם שינוי" איננה מוחלטת – היא יכולה להשתנות עם הזמן, בהתאם לאופיים הדינמי של ההסדרים במסגרת מיקוח אילם.²⁵

גם כאן יש לשים לב לאפשרות הפרשנות המוטעית – האם היריב נמנע מחציית הקו האדום בגלל ההרתעה הגלומה בו, או בגלל סיבות פנימיות או פשוט חוסר עניין?²⁶ קווים אדומים מהווים חלק חשוב במיקוח האילם במסגרת המפתנים הברורים שהגדיר שלינג, ומיקוח על בסיסם מתבצע תוך ציות להגבלות שהם מציבים או תוך שבירה של ההגבלות הללו, במסגרת העברת מסרים בלתי מילוליים. קו אדום הוא כלי משחק במיקוח האילם ובאותה מידה תוצאה שלו, שכן כדי שיהווה כלל ביחסים בין שני צדדים על הקו האדום לזכות להכרה מצד שניהם, וקו אדום שהיריב שלמולו הוצב מתעלם ממנו אינו יכול לשמש כקו אדום. המיקוח האילם סביב הקו האדום מתבצע על ידי פעולות ותגובות, תוך הגבלות שהפרתן או ציות להן יהיו ברורים לעין ו"מובנים מאליהם" ככל הניתן.²⁷

התיאוריה של מיקוח אילם נוצרה בתקופת המלחמה הקרה, ובאה לעסוק בראשונה ביחסייהן של שתי מעצמות העל הגרעיניות, כאשר הדוגמה הברורה ביותר לקו אדום, אליה

²³ בר, שם, ע' 42

²⁴ שם, ע' 159

²⁵ Lipson, *Ibid.*, P. 538

²⁶ בר, שם, ע' 29

²⁷ שלינג, שם, עמ' 151-152, 155. שלינג מציין גם כי יצירת קשר בין פעולה לתגובה היא דרך להראות כי הכללים עדיין קיימים למרות שכלל מסויים הופר. כללים אלו ניתנים לאכיפה רק על ידי איום התגובה ההדדית – ראה ע' 163, הערת שוליים מס' 11.

מתייחס שלינג עצמו, היא ההימנעות משימוש בכל נשק גרעיני שהוא, במסגרת האינטרס להמנע מנוק הדדי, או אף מהידרדרות להשמדה הדדית מובטחת (MAD).²⁸ אך עד כמה תיאוריה זו מתאימה לעיסוק בעימות בלתי-סימטרי בין שחקנים שאחד מהם איננו מדינתי? בנסיון להתאים את התיאוריה למקרה כזה, יעסוק הפרק הבא.

²⁸ Schelling, Ibid, P. 5

מיקוח אילם במערכת א-סימטרית

כאשר מנסים לבחון את מודל המיקוח האילם על מערכת א-סימטרית, ראשית יש להגדיר מהי הא-סימטריה אליה אנו מתכוונים. בהקשר בו בא לעסוק חיבור זה, הא-סימטריה היא א-סימטריה בסכסוך – סכסוך בין שני צדדים שביניהם מתקיימת א-סימטריה. קורינה כגן מגדירה את הא-סימטריה על בסיס פערים במשאבי העוצמה – מדינות קטנות או חלשות הן אלו שסך משאבי העוצמה שלהן (בעיקר משאבים צבאיים) נמוך בצורה משמעותית משל מדינות גדולות או חזקות (במחקרה כגן משתמשת במונח "מעצמה אזורית"). פער העוצמה הצבאית הוא כה גדול עד כי המדינה החלשה איננה מהווה למעשה כל איום צבאי ישיר על בטחון המעצמה, ותבוסתה של המדינה החלשה בהתנגשות צבאית קונבנציונלית בין השתיים היא תוצאה שאיננה מוטלת בספק.²⁹

לפערי העוצמה הצבאית ישנה חשיבות לא-מבוטלת עבור מיקוח אילם, שכן כפי שתואר בפרק הקודם, עיקר המיקוח נעשה באמצעות מעשים ולא בצורה מילולית, ועוצמה צבאית היא כלי מרכזי בהעברת מסרים על ידי מעשים או בהימנעות מהם, או כלשונו של שלינג "נעשה שימוש בפוטנציאל צבאי כדי להשפיע על מדינות אחרות, על ממשלותיהן או אוכלוסייתן על ידי הנוק שהיה עשוי להגרם להן".³⁰

על פניו, דומה שאין מקום רב לפיתוח הדיון במיקוח ומשא ומתן בין שני צדדים שפערי העוצמה הופכים את הסכסוך ביניהם לבלתי-סימטרי, שכן פערי העוצמה אמורים להבטיח כי הצד החזק יכפה את רצונו על הצד החלש וימנע את מימוש האינטרסים של החלש. אך המחקר בתחום העימותים הא-סימטריים מלמד דווקא כי אחד המאפיינים הבולטים שלהם הוא הפער הבולט בין יכולות צבאיות ובין היכולת להשיג ניצחון. היכן שניתן היה לצפות כי הצד החזק יוכל לפעול כרצונו ובניגוד לרצון הצד החלש, נוצר למעשה עימות בו אין זה מובטח לחזק שידו תהא על העליונה.³¹

²⁹ קורינה כגן, מעצמות גדולות ושכנות קטנות: איזורי השפעה מעצמתיים במאה ה-20, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה בהנחייתו של פרופסור יעקב בר-סימן-טוב (ירושלים: האוניברסיטה העברית 2000) ע' 10

³⁰ שלינג, שם, ע' 16

³¹ Avi Kober, "Low Intensity Conflicts: Why the Gap Between Theory and Practice" in: Defence & Security Analysis Vol. 18 No. 1 (2002) P. 27 also see: Ivan Arreguin-Toft, "How the Weak Win Wars: a Theory of Asymmetric Conflict" in: International Security, Vol. 26 No. 1 (Summer 2001) Pp. 93-96 and also: Andrew Mack "Why Big Nations Lose Small Wars: the Politics of Asymmetric Conflict" in: World Politics Vol. 27 No. 2 (January 1975) P. 177

"צדדים" ו"שחקנים" הם מונחים המתייחסים בדרך כלל למדינות או לקבוצות של מדינות, אך באותה מידה הם יכולים להתייחס לממשלות הנלחמות כנגד מורדים, או לעימותים בין קבוצות תת-מדינתיות ולא-מדינתיות מול מדינות או קבוצות לא-מדינתיות אחרות.³²

כאשר ישנו עימות א-סימטרי בין שחקן חלש לשחקן חזק, הנצחון איננו מושפע רק מעוצמה צבאית, אלא מאינטרסים. אנדרו מאק (Andrew Mack) כותב כי שחקנים חלשים אינם מסוגלים לאיים על קיומם של שחקנים חזקים, אך ביכולתם לפגוע ברצון החזק להמשיך ולשאת בעלויות הסכסוך, ובכך לנטרל במידה רבה את יכולתו הצבאית. שחקן חזק איננו מובס כאשר איננו מנצח, ועבורו הסכסוך אכן מוגבל, אך עבור השחקן החלש מדובר במשחק סכום אפס ובמלחמה טוטאלית, שפירושה לא פעם להיות-או-לחדול.³³ השחקן החלש "נחוש" יותר מהחזק. איבן ארגוין-טופט (Ivan Arreguin-Toft) מתייחס למחקרו של מאק, וטוען כי יש בה מספר בעיות – היא איננה מסבירה מדוע ישנם סכסוכים א-סימטריים ממושכים בעוד שסכסוכים אחרים הינם קצרים מאוד, ומציין כי גם אם אין לחלש יכולת לאיים ישירות על אינטרס קיומי של החזק, לעיתים ישנו קישור בין אינטרסים שונים במסגרת תיאוריית דומינו, מה שהופך אינטרסים שנראים פחות-חשיבות לאינטרסים שנתפסים כקיומיים.³⁴

כהסבר חלופי, ארגוין-טופט מציג תזה של אינטראקציה אסטרטגית. אסטרטגיה כהגדרתו היא תוכנית של השחקן להשתמש בכוח חמוש כדי להשיג יעדים צבאיים או פוליטיים, והוא מונה ארבעה סוגי אסטרטגיות, שתיים התקפיות ושתיים הגנתיות, המתחלקות לגישה ישירה ועקיפה. באסטרטגיות ההתקפיות הוא מונה גישה של מתקפה ישירה ע"י כוחות צבא, וגישה עקיפה אותה הוא מגדיר כ"ברבריות" (Barbarism) הכוללת פגיעה באזרחים, הרס

³² ראה את דבריו של אבי קובר על כך ש"עימות בעצימות נמוכה" (Low Intensity Conflict) בדרך כלל מתייחס למלחמות תת לאומיות, מלחמות פנימיות ואף מלחמות אזרחים:

Kober, *Ibid*, P. 17

על הרלוונטיות של מחקר יחב"לי לסכסוכים שאינם מדינתיים, ראה את מודל הסכסוכים האתניים של בארי פוזן: Barry R. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict" in: Michael E. Brown (ed.), *Ethnic Conflict and International Security* (Princeton, NJ: Princeton University Press 1993) Pp. 103-124
 כמו כן, ראה הערת שוליים מס' 1 במאמרו של איבן ארגוין-טופט:

Arreguin-Toft, *Ibid*, P. 94

וראה גם: עדו הכט, "העימות המוגבל – כמה מאפיינים כלליים של צורת מלחמה ייחודית", מתוך: חגי גולן ושואל שי (עורכים), *העימות המוגבל: קובץ מאמרים* (תל-אביב: מערכות 2004) עמ' 52

³³ Mack, *Ibid*, Pp. 177, 179, 181-182

³⁴ Arreguin-Toft, *Ibid*, Pp. 98-99

תשתיות ועינויים.³⁵ האסטרטגיות ההגנתיות הן מגננה ישירה (ע"י כוחות צבא קונבנציונליים) וגישה עקיפה של לוחמה נמוכת עצימות כגון גרילה והתשה.³⁶

כאשר נוקטים במתקפה ישירה כנגד מגננה ישירה, ובברבריות כנגד גרילה, ישנו ביטוי לעוצמת הצד החזק, שדבר אינו עומד בינה ליעדיו. לעומת זאת, מתקפה ישירה כנגד גרילה או ברבריות כנגד מגננה ישירה נותנת יתרון לצד החלש, שכן הן יוצרות עיכוב והתשה, ובכך שוחקות את הנכונות להמשיך ולשאת במחיר של מה שאיננו נתפס כאינטרס קיומי.³⁷

כאשר עוסקים בסכסוך א-סימטרי הכולל צד שאיננו שחקן מדינתי, הסכסוך כולל לעיתים גם מה שברטרם ספקטור (Bertram Spector) מגדיר כ"ניוול" (Villainization) הצגת צד בסכסוך העוסק בפעולות כגון טרור, סחר בסמים, הפרת זכויות אדם, יצוא מהפכנות וסחר בנשק, כמי שהופך לבלתי-לגיטימי בגלל מעשיו – הופך לנבל (Villain).³⁸ ספקטור מציג את ה"נבלים" כקבוצות או מדינות "סוררות" (Rogue) המוגדרות ככאלו על ידי מדינות סטטוס-קוו גם אם הן עצמן אינן רואות בעצמן כנבלים העושים מעשים בלתי מתקבלים על הדעת,³⁹ ומכאן סבורני כי הסובייקטיביות של מושג הנבל מעידה על כך שלא ניתן להציג את הניוול בצורה חד-צדדית, כאשר צד אחד שואף לסטטוס קוו נורמטיבי והשני שואף להפרתו באמצעים פסולים, אלא תפיסה דו-צדדית, בה כל צד רואה בצד השני נבל.

ה"ניוול" הוא למעשה ספירלי - אם הגדרת היריב כנבל יכולה להצדיק פעולה נגדו באמצעים שאחרת יחשבו פסולים,⁴⁰ אמצעים אלו יכולים לגרום ל"נבל" נגדו ננקטו, שבוודאי

³⁵ *Ibid.*, Pp. 99, 121

³⁶ *Ibid.*

על תפקידה של הגרילה במסגרת הגנה עקיפה ראה: כגן, שם, עמ' 10-11, 68-69 וגם:

Kober, *Ibid.*, P. 27

³⁷ Arreguin-Toft, *Ibid.*, Pp. 121-122

יחד עם זאת, ארגוין-טופט מסתייג מלהמליץ על ברבריות כדרך לחימה כנגד גרילה, ומציין כי ניצחון במלחמה בדרך זו עלול להביא לתוצאות לא רצויות בעתיד. כמו כן, אילוצים פוליטיים פנימיים וחיצוניים עשויים למנוע משחקן חזק לממש את עוצמתו לא רק באמצעים ברבריים, אלא אף במסגרת מתקפה ישירה. ועל כך ראה גם: כגן, שם, ע' 10, וגם:

Bar-Siman-Tov, *Ibid.*, Pp. 7-9

³⁸ Bertram I. Spector, "Negotiating with Villains" in: Peter Berton, Hiroshi Kimura & I. William Zartman (eds.), *International Negotiation: Actors, Structure/Process, Values* (New-York: St. Martin's Press 1999) Pp. 311-312

ספקטור מציין גם כי לא כל אויב יתפס כנבל, אלא רק מי שמציג במעשיו אנטיתזה לערכי היסוד של המדינה.

³⁹ *Ibid.*, Pp. 312-313

⁴⁰ *Ibid.*

איננו רואה בעצמו נבל, לראות את יריבו כנבל בפני עצמו, מה שיקדש את האמצעים נגדו, וחוזר חלילה. אם בוחנים את המודל של ארגוין-טופט, העוסק בברבריות כאסטרטגיה כנגד גרילה, ניתן להניח כי שני הצדדים יראו זה בזה "נבל" – החלש על שום הגרילה שלו, והחזק על שום הברבריות בה הוא נוקט.⁴¹ גם אם לא ננקטת ברבריות מצד החזק, הרי שהוא מציב לא פעם מציאות של כיבוש, שהופכת אותו לנבל בעיני ה"חתרן" ומצדיקה בעיניו פעולות "מנוולות" כגון טרור וגרילה במסגרת מה שנתפס כמשחק סכום אפס.⁴²

כאשר צד כלשהו מוגדר כנבל, מציין ספקטור, למעשה נסגרת האפשרות לשאת ולתת עמו, מחשש שהדבר יתפס כהכרה בתוקפנותו, הפגנת חולשה מולה ונכונות לקבל פיתרון אותו הוא מכתוב.⁴³ אם משא-ומתן מהסוג המקובל איננו מתאפשר, אך לא מעוניינים בקיפאון והמשך מצב בלתי-רצוי קיים, ניתן לקיים מיקוח באמצעות מעשים – וכאן הרלוונטיות של מודל המיקוח האילם. גם אם ניתן לאפשר לנבל שעמד בתנאי-סף מסויימים "לחדול מלהיות נבל" ולעבור עמו למשא ומתן רשמי,⁴⁴ לא פעם המשא ומתן עם הנבל-בעודו-נבל יערך ללא תקשורות ישירה – למשל באמצעות מדיניות משברית (Brinkmanship), וכך או אחרת, יתבסס על יעדים צרים, פרגמטיים ומוגדרים – האינטרס המשותף המינימלי לשני הצדדים, גם ללא הכרה הדדית בלגיטימיות זה של זה.⁴⁵

במצב של סכסוך בין שני צדדים שאינם שווי כוחות, שאחד מהם אף איננו מדינה, ושישנה אי-הכרה הדדית בלגיטימיות וראיית היריב כנבל – האם ניתן לבנות הבנות כלשהן? כיצד ניתן לבנות אותן? ובהנחה שיושגו הבנות – כיצד ניתן לשמר אותן? המשכו של חיבור זה יעסוק בנסיון לענות על שאלות אלו באמצעות מודל המיקוח האילם.

⁴¹ Arreguin-Toft, *Ibid.*

⁴² Mack, *Ibid.*, Pp. 181-182

⁴³ Spector, *Ibid.*, Pp. 310, 313

⁴⁴ *Ibid.*, P. 327 also see: Langlois & Langlois, *Ibid.*, P. 572 and also: Schelling, *Ibid.*, P. 261

⁴⁵ Schelling, *Ibid.*, Pp. 5, 53 also see: Spector, *Ibid.*, Pp. 328, 330 and also:

שלינג, שם, עמ' 16, 19, 147-148

השערות מחקר:

חיבור זה מתבסס על כמה השערות מחקר בנוגע להבנות והסכמים בין מדינה הנמצאת בסכסוך א-סימטרי עם ארגון לא-מדינתי, המשתמעות מהמודלים והדפוסים שהוצגו עד כה.

האם ניתן לבנות הבנות?: השערתי היא כי במקרה בו קיים סכסוך, אין תקשורת ואף ישנו ניוול הדדי, ניתן בכל זאת להגיע להבנות משותפות, וזאת על בסיס אינטרסים משותפים מינימאליים – אינטרסים משותפים כאלה יכולים להיות בשמירת הסכסוך ברמה מסוימת והימנעות מהסלמה, קביעת מסגרת לעימות, ויצירה ושמירה על סטטוס-קוו הנתפס כרצוי בעיני שני הצדדים.

חוסר הסימטריה בין הצדדים יתבטא גם בחוסר סימטריה של אינטרסים, כאשר מה שנתפס בעיני צד אחד כ"משחק סכום אפס" יראה בעיני הצד השני כ"משחק סכום מעורב", והדבר יכול להקשות על מציאת אינטרס משותף לשני הצדדים, או להביא למצב בו עמדת המיקוח של הצד ש"משחק על כל הקופה" גדולה מזו של הצד ש"אין לו באמת מה להפסיד".

כיצד ניתן לבנות הבנות?: השערתי היא כי במקרה של עימות חריף והיעדר תקשורת,

קיימת חשיבות מרכזית למיקוח הסמוי – מעשים והציפיות הנובעות ממעשים הופכים למשמעותיים יותר מאשר מגעים מילוליים, וגם אם יהיו מגעים מילוליים הללו יהיו קשורים קודם כל למעשים ולקביעת עובדות בשטח.

במסגרת ההתבססות על מעשים ככלי מרכזי למשא ומתן, קווים אדומים ברורים יגדירו את גבולות הסטטוס-קוו, הציפיות והתגובות.

כיצד ניתן לשמר הבנות: השערתי היא כי במקרה של הבנות שהושגו באמצעות מיקוח

סמוי אין באמת הסכם קבוע, אלא תהליך של אשרור מתמשך, בו ההבנה נבחנת שוב ושוב, תוך נסיון למתוח ולבחון את גבולותיה. הסלמה ורגיעה הן חלק מתהליך זה ומתבצעות במסגרת "כללי המשחק" מחד אך מנסות להגדירם מחדש או לשנותם מאידך. ככל שכללי המשחק ינוסחו בצורה ברורה יותר והמפתנים והתנאים שבהם יהיו מובהקים יותר, ההבנה תשרוד לאורך זמן.

מקרי בוחן למיקוח האילים – ישראל והחיזבאללה בדרום לבנון:

כדי לבחון את מודל המיקוח האילים במסגרת יצירת הבנות בסכסוך א-סימטרי, חיבור זה יתמקד ביחסי הגומלין בין ישראל לתנועת החיזבאללה (מפלגת האל) הלבנונית בשנות התשעים של המאה העשרים. בתקופה זו התחוללו מספר התנגשויות אלימות בין מדינת ישראל לחיזבאללה, ובעקבות שני מבצעים צבאיים – מבצע "דין וחשבון" (25-31/7/1993) ומבצע "ענבי זעם" (11-27/4/1996) אף הושגו הבנות שהגדירו והגבילו את הלחימה. אמנם ידוע כי התקיימו מגעים חשאיים בין ישראל לחיזבאללה, בעיקר באמצעות מתווכים,⁴⁶ אך טענתו של חיבור זה הינה כי הקשר בין הצדדים התבטא יותר במעשים ובפעולות בשטח, שגיבו את המילים, ושעיקר יחסי הגומלין בין הצדדים התבטאו בעשייה ופעולה.⁴⁷

רקע – ישראל והחיזבאללה:

לאחר מבצע שלום הגליל (1982) בו הגיעו כוחות צה"ל לעומק שטחה של לבנון, ישראל נסוגה לאזור-ביטחון שהוקם בדרום לבנון בתחילת שנת 1985. הארגונים הפלסטיניים שנגדם נועד מבצע שלום הגליל נעלמו למעשה, וישראל מצאה את עצמה מתמודדת עם ארגונים לבנוניים מקומיים, שיעים לרוב, שזכו לגיבוי ותמיכה של האוכלוסייה המקומית.⁴⁸ אחד מאותם הארגונים

⁴⁶ להרחבה על מעורבות ארה"ב וצרפת בגיבוש הסכם הבנות ענבי זעם מתאריך ה-26 לאפריל 1996 ראה: מרק בוואר, האסטרטגיה הביטחונית של ישראל בדרום לבנון – עשור מתום המלחמה 1985-1996, עבודת גמר לתואר מוסמך למדעי החברה באוניברסיטת בר-אילן, בהנחיית פרופסור אפרים ענבר (רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן 1997) עמ' 36, 49 וגם:

Richard W. Murphy, "The Costs of Wrath: an American Perspective" in: Rosemary Hollis & Nadim Shehadi (eds.), Lebanon on Hold (London: The Royal Institute of International Affairs 1996) Pp. 7-10 and also: Bassma Kodmani Darwish, "France Makes a Comeback" in: Hollis & Shehadi (eds.), Ibid, Pp. 11-15

להתייחסויות שונות בנוגע למתווכים פרטיים בין ישראל לחיזבאללה בנוגע לטייס הנעדר רון ארד, ראה: רן אדליסט ואילן כפיר, רון ארד: התעלומה (תל אביב: ידיעות אחרונות 2000). כמו כן ראה התייחסות להסכמה בתיווך גרמני בנוגע להחלפת גופות חללים בין ישראל לחיזבאללה:

Augustus Richard Norton, "Hizballah: from Radicalism to Pragmatism?" in: Middle East Policy Vol. 5 No. 4 (January 1998) P. 153

⁴⁷ Langlois & Langlois, Ibid P. 571, also see: Bar-Siman-Tov, Ibid, P. 38, and also:

שלינג, שם, ע' 151

⁴⁸ אלי"מ יובל חלמיש, תפיסת הביטחון של ישראל בדרום לבנון 1985-1998, עבודה שנתית בהנחיית ד"ר יובל אייל (ת"א: המכללה לביטחון לאומי 1999) ע' 20 וגם: ראובן ארליך, "תפיסת אזור הביטחון ועמידתה במבחן המציאות" מתוך: יעקב בר-סימן-טוב (עורך), אזור הביטחון בלבנון: עיון מחדש (ירושלים: המכון ליחסים בין לאומיים ע"ש לאונרד דיוויס 1997) ע' 19

היה החיזבאללה, שתפס את מקומה של תנועת אמל (התקווה), יריבתו הפרגמטית יותר של צה"ל בשלהי מלחמת לבנון, בין היתר בגלל הלהט הדתי-אידיאולוגי שהציע, והשכר הגבוה יותר ששולם ללוחמיו, ולימים גם תפס את מקומה של זו כארגון השיעי הדומיננטי ובעל הבלעדיות הכמעט מוחלטת על ה"התנגדות" לישראל.⁴⁹

סקירה מלאה של מבנה החיזבאללה ולחימתו בישראל חורגת מיריעתו של חיבור זה, אך לענייננו, מן הראוי להדגיש ראשית כל את הא-סימטריה בין הצדדים. לפי פרסומי המכון הבין-לאומי ללימודים אסטרטגיים (The International Institute for Strategic Studies) בין השנים 1991 ו-1997 הרלוונטיות לחיבור זה, החיזבאללה מנה בין 3000 ל-3500 פעילים חמושים בעיקר בנשק קל, טילים נגד טנקים וארטילריה קנית ורקטית, בעוד שלרשותה של ישראל עמד באותה התקופה כוח צבאי שנע בין 140,000 ל-175,000 חיילים בשירות סדיר ובקבע, ועוד כ-430,000 חיילי מילואים, מצוידים בנשק כבד, מטוסים ומסוקים.⁵⁰

בהתאם להגדרות הסכסוך הא-סימטרי שתוארו בפרקים קודמים, לחיזבאללה לא הייתה יכולת הכרעה כנגד ישראל, אך יחד עם זאת הוא לא הוכרע על ידי ישראל וקיבל את תכתיביה מחד, ומאידך – לא היה בין הצדדים משא ומתן ישיר.

את היעדר התקשורת בין הצדדים ניתן לתלות ב"ניוול", ומעניין לשים לב במקרה זה כי למרות שהחיזבאללה היה ארגון לא-מדינתי שאף שלח ידו בטרור וגרילה כנגד ישראל, דווקא מידת הדה-לגיטימציה מצד החיזבאללה כלפי ישראל הייתה רבה יותר מגישתה הרשמית של ישראל כלפי הארגון.

אמנם ישראל נקטה כלפי החיזבאללה בטקטיקות המקובלות כנגד "נבלים" כגון פגיעה אישית במנהיגיו למטרות ענישה וסיכול – כך למשל חוסל ב-16 לפברואר 1992 מנהיג הארגון עבאס מוסאווי בירי טילים ממסוק, מתוך הנחה כי אנשי צמרת החיזבאללה ירסנו את פעילותם

⁴⁹ יוסי ביילין, המדרוך ליציאה מלבנון (תל אביב: קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1998) ע' 28. וראה גם: דניאל סובלמן, כללי משחק חדשים: ישראל וחיזבאללה לאחר הנסיגה מלבנון (תל אביב: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים 2003) ע' 16 וגם: ארליך, שם.

⁵⁰ מספרים אלו כמובן אינם מפרידים בין לוחמי קו ראשון לתומכי לחימה ואנשי שירותים הן בשורות ישראל והן בצד החיזבאללה, ובתקופה הנדונה לא הופעלה מלוא עוצמתה של ישראל כנגד הארגון – מהתרשמותו האישית של המחבר, ברצועת הביטחון בשנות התשעים פעלו באופן קבוע "רק" גדודי חי"ר ושריון בודדים, מספר מצומצם יחסית של קני ארטילריה, וכוחות נלווים נוספים כגון יחידות מיוחדות וסיוע אווירי. לנתוני המכון ללימודים אסטרטגיים, ראה:

The International Institute for Strategic Studies, The Military Balance

(1991-1992) Pp. 108, 112, (1992-1993) Pp. 111, 115, (1995-1996) Pp. 136, 140, (1996-1997) Pp. 135, 139.

מחשש לחייהם ולחיי בני משפחותיהם,⁵¹ אך לרוב הקפידה להפריד בין הארגונים האזרחיים המסונפים אליו והתמקדה בזרוע הצבאית של הארגון, ולטענת אל"מ יובל חלמיש אף התגבשה בישראל הבנה שלא מדובר במאבק כנגד ארגון טרור, אלא בתנועת גרילה.⁵² בראיון עיתונאי אמר כרמי גילון, מי שהיה ראש השב"כ והאחראי מטעמו על אזור הצפון ולבנון בראשית שנות התשעים, כי עד 1996 לא היה מגע עם החיזבאללה מפני ש :

יעם החיזבאללה אי אפשר היה לדבר. אנחנו רדפנו אותם, והם רדפו אותנו, לא היה שום

בסיס לשיחה".⁵³

מידת חוסר הנכונות הזו לשאת ולתת עם הארגון מבוססת על "ניוול" מסוים, שכן ההתנקשות במוסאוווי ופעולות כגון חטיפתם של דיראני והשיח' עובייד הן מהלכים שאינם מקובלים בסכסוכים רגילים אך נהוגים יותר במאבק כנגד מחבלים ושאר נבלים. אך חוסר הנכונות לתקשר ישירות, אותו מתאר גילון, לא היה בלעדי לישראל, והחיזבאללה התעלה עליה במידת הדה-לגיטימציה של היריב.

עמדתו הרשמית של החיזבאללה שללה באופן חד-משמעי כל משא-ומתן עם ישראל והכרה בה שכן היא נתפסת כתועבה בה לא ניתן לתת אמון ועמה לא ניתן להגיע להסכם - רק ההתנגדות האלימה היא הדרך הנכונה לסילוקה של ישראל מלבנון.⁵⁴ עוד בשנות השמונים, כאשר דאוד סוליימאן דאוד, אז בכיר ב"אמל", נתן פומבי להשקפה כי את ישראל יש לתקוף בלבנון ולא בישראל-גופא, גונו דבריו על ידי החיזבאללה שכן השתמעה מהם הכרה בגבולותיה ה"בלתי חוקיים" של מדינת ישראל.⁵⁵ ברטוריקה של החיזבאללה, הישראלים מוצגים כפחדנים ונבלים – פחדנים משום שהם לוחמים מתוך מוצבים מבוזרים ומפגיזים ישובים אזרחיים כדי להתחמק מקרב פנים-אל-פנים, ונבלים מפני שהם נוהגים (לדברי מוסאוווי) לעורר מלחמות אזרחים

⁵¹ בוואר, שם, ע' 84 וראה גם: נחום ברנע, "כל האופציות פתוחות", ידיעות אחרונות מוסף השבת (20/3/1992) ע' 6 וגם: דני שדה וסמיר מנסור, "החיסול" ידיעות אחרונות (17/2/1992) ע' 2. לפי אדליסט וכפיר, מוסאוווי אמור היה להיחטף, אך משלא התאפשר הדבר הוחלט לחסלו כ"חלק ממערך ההרתעה והנקם שהוא מרכיב של ממש בלחימה הכללית בחיזבאללה" ראה: אדליסט וכפיר, שם, עמ' 172-173

⁵² Shmuel Gordon, "The Vulture and the Snake, Counter-Guerilla Air Warfare: The War in Southern Lebanon", Security and Policy Studies No. 39 (July 1998) P. 19 also see:

חלמיש, שם, עמ' 20, 26

⁵³ אריאלה רינגל-הופמן וגלית ימיני, "מחדל המודיעין", ידיעות אחרונות מוסף השבת (15/8/1997) ע' 13

⁵⁴ איתן עזאני, תנועת חיזבאללה – ממהפכות ו"פאן-אסלאמיות" לפרגמטיות ולבנוניות, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה (ירושלים: האוניברסיטה העברית 2005) ע' 253 וגם:

Norton, Ibid, Pp. 152-153

⁵⁵ Augustus Richard Norton, "Hizballa and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon" in: Journal of Palestine Studies Vol. 30 no. 1 (Autumn 2000) P. 29

באזורים מהם נסוגו כדי שיוכלו לפלוש אליהם שוב, ולפגוע במטרות יהודיות כדי להאשים בכך את החיזבאללה וקבוצות אסלאמיות אחרות (לדברי יורשו, חסן נסראללה) – כך או אחרת, אין לבטוח במניעים הישראליים ולכן לא ניתן להגיע עם ישראל לנורמליזציה או לשלום בר-קיימא. אפילו החלטת האו"ם 425 פסולה ברוחה בעיני החיזבאללה, שכן קריאה ל"נסיגה מיידית של ישראל משטח לבנון" היא הכרה ב"ישות הישראלית" ואישור בצורך "לוודא את בטחונה" – וזאת למרות שהחיזבאללה מגנה את ישראל על שאינה מיישמת את אותה ההחלטה בה הוא-עצמו אינו מכיר.⁵⁶

לכאורה, בשלב זה ניתן לסיים את הדיון בסוגיית יחסי ישראל והחיזבאללה – ישנם שני צדדים הנמצאים בסכסוך א-סימטרי, שאינם מכירים זה בלגיטימיות של זה. אך לשני הצדדים ישנם גם אינטרסים, המתבטאים לא רק בסכסוך אלא גם במיקוח אילם – כושר אלימות גם הוא אמצעי למיקוח, ואפילו בין אינטרסים של יריבים מרים עשויה להתגלות חפיפה.⁵⁷ האינטרס הישראלי המוצהר בדרום לבנון הוגדר כ"השגת שלום וביטחון לתושבי הצפון" - בתקופת השהייה הישראלית ברצועת הביטחון הדבר התבטא בהדגשת שמירה על סטטוס קו בו החיזבאללה נמנע מלפעול כנגד ישובי הצפון.⁵⁸ בראיון עיתונאי משנת 1992 אמר ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל כי המדיניות הישראלית הייתה ונשארה קודם כל הבטחת שלום לגליל, וכי הדרך להשיג זאת היא קיום מערכת צבאית לאורך הגבול, קיום רצועת ביטחון ופעולות נגד טרור בכל שטח לבנון, כדברי ראש הממשלה:

"אנו מעוניינים בקיום השקט לישובינו ולתושבים מקרית שמונה עד נהריה. בהתאם לכך נפעל, ולא אפרט יותר".⁵⁹

מבחינת הנוכחות בדרום לבנון, עמדתה המוצהרת של ישראל הייתה כי היא מוכנה לעזוב, אך בתנאי שיושגו ערבויות לביטחון גבולה הצפוני – רצוי בהסכם ביטחון שיכלול את ממשלת לבנון.⁶⁰

⁵⁶ Amal Saad-Ghorayeb, Hizbu'llah: Politics and Religion (London: Pluto Press 2002) Pp. 137, 154
also see: Norton (1998), Ibid, Pp. 152-153

⁵⁷ שלינג, שם, עמ' 16, 20

⁵⁸ עזאני, שם, ע' 314 וראה גם:

Judith Palmer Harik, Hezbollah: The Changing Face of Terrorism (London & New-York: I.B. Tauris 2004) P. 112 and also: Gordon, Ibid, 18.

⁵⁹ אורלי אזולאי יכין, "רבין: לא נירתע מהפעלת כוח כדי להחזיר את השקט לצפון", ידיעות אחרונות (13/11/992)

ע' 3

אם באינטרסים של החיזבאללה עסקינן, ראשית יש לסייג ולציין כי במידה רבה הללו מושפעים מאינטרסים סוריים. בתקופת שנות התשעים העומדת במוקדו של חיבור זה לבנון הייתה למעשה מדינת-חסות של סוריה מאז פלישתה של זו בראשון ליוני 1976, ופעולות החיזבאללה שימשו גם את סוריה כאמצעי לחץ על ישראל לשם התשה או נסיון לסחיטת ויתורים מדיניים במסגרת הסכסוך הישראלי-ערבי, ולפיכך החיזבאללה איננו שחקן עצמאי לחלוטין.⁶¹ למרות הקישור לאינטרסים הסוריים, לחיזבאללה היו גם אינטרסים משלו בזירה הלבנונית, הקשורים לתפיסת הארגון את עצמו כ"מגן השיעים" וכגורם כוח לבנוני שאף הפך למפלגה פוליטית במסגרת הפרלמנט של המדינה.⁶² שאיפתו המוצהרת של החיזבאללה הייתה לסלק את ישראל מלבנון באמצעות מלחמת התשה, ובמידת האפשר – לחסלה כישות מדינתית לאחר מכן. בניגוד לרטוריקה של "אמל" שדיברה על לחימה כנגד הכיבוש הישראלי בלבנון ולא כנגד ישראל לכשעצמה, הרטוריקה הפוליטית של החיזבאללה הייתה הרבה יותר עמומה ודו-משמעית בנושא.⁶³

מכאן ניתן לראות כי במסגרת הסכסוך הא-סימטרי בין ישראל לחיזבאללה, היה הבדל ניכר באינטרסים של שני הצדדים – ישראל הייתה מעוניינת בהבטחת שקט בגבולה הצפוני ולשם כך שימרה נוכחות צבאית בלבנון, ועבורה העימות היה מוגבל. עבור החיזבאללה, העימות היה מוחלט.⁶⁴

טענתו של חיבור זה, הינה כי במסגרת זו של סכסוך א-סימטרי המתבטא בהבדלים באינטרסים וחוסר נכונות לתקשורת ישירה בין שני הצדדים, מיקוח אילם היווה אמצעי עיקרי

⁶⁰ Simon Murden, "Understanding Israel's Long Conflict in Lebanon: The Search for an Alternative Approach to Security During Peace Process" in: *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 27 No. 1 (May 2000) Pp. 34-35

⁶¹ ראובן ארליך, "הסדר הסורי" בלבנון: הפיכת לבנון למדינת חסות סורית בתקופת אסד האב והתרופפות השליטה הסורית בתקופת בשאר הלבן 1975-2005 (רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין 2005) עמ' 3-5, וראה גם: ארליך (1997), שם, עמ' 19-21, וגם: איתמר רבינוביץ', חבלי שלום: ישראל והערבים 1948-2003 (אור יהודה: דביר 2004) ע' 74. יחד עם זאת יש לציין כי ישראל קיבלה דה-פקטו את השליטה הסורית בלבנון – ראה ארליך (2005), שם, עמ' 9-11 וגם: בוואר, שם, עמ' 26, 28-29

⁶² ביילין, שם, ע' 29

⁶³ עזאני, שם, ע' 314 וראה גם:

Augustus Richard Norton, "Israel in the Grip of the Insecurity Zone" in: Hollis & Shehadi (eds.), *Ibid* P. 39

⁶⁴ במונחי תורת המשחקים, ישראל שיחקה "משחק סכום מעורב" בעוד שעבור החיזבאללה היה זה "משחק סכום אפס" – הבדל זה באינטרסים מוצג במודל של מאק, שהוזכר כבר בחיבור זה:

Mack, *Ibid*, Pp. 181-182

לקביעת כללי משחק בין שני הצדדים. טענה זו תיבחן בפרקים הבאים על בסיסם של שני מקרים בהם ישראל יצאה במתקפות צבאיות רחבות היקף כנגד החיזבאללה: מבצע "דין וחשבון" מיולי 1993, ומבצע "ענבי זעם" מאפריל 1996.

מקרי בוחן

בחלקו הראשון של החיבור הוצג מודל מושגי של מיקוח אילם, בו נטען כי את המיקוח האילם ניתן לאבחן לפי ארבעה מימדים – יעד, אמצעים, ערך, ותזמון.⁶⁵ בחלק זה של החיבור, יבחן מודל זה על בסיס שני מקרי בוחן, בהם ישראל פעלה צבאית כנגד החיזבאללה, ושהסתיימו בהגדרת "כללי משחק" לעימות בין שני הצדדים.

מבצע "דין וחשבון" – 25 ביולי עד 31 ביולי 1993

מבצע דין וחשבון לא היה המבצע הצבאי הראשון של ישראל כנגד החיזבאללה – קדמה לו פשיטה על בסיס חיזבאללה במידון במאי 1988.⁶⁶ גם כשנה וחצי לפני האירועים במבצע דין וחשבון, החליפו ישראל והחיזבאללה מהלומות. הרקע היה חיסולו של המזכיר הכללי של החיזבאללה עבאס מוסאווי על ידי ישראל. החיסול זכה לתגובה של החיזבאללה בדמות ירי קטיושות לעבר ישראל, שנענה בירי ארטילרי של צה"ל לעבר כפרים שיעיים בדרום לבנון,⁶⁷ וכמו כן בוצעו שני פיגועים כנגד יעדים ישראלים בחו"ל – אהוד סדן ז"ל, קצין הביטחון הראשי של שגרירות ישראל באנקרה, נהרג בפיצוץ מכוניתו במרץ 1992 באירוע שפורש על ידי משרד החוץ התורכי כפעולת נקמה בשליחות החיזבאללה. ובאותו החודש התרחש פיגוע נוסף בשגרירות ישראל בבואנוס איירס, בו נספו תשעה מהעובדים ומאות נוספים נפצעו.⁶⁸

בעקבות הסלמה נוספת בפעילות החיזבאללה ביולי 1993, ישראל החליטה להגיב בתגובה קשה יותר – מבצע דין וחשבון.⁶⁹ מה היו היעד, האמצעים, הערך והתזמון בהקשרו של מבצע זה עבור שני הצדדים המעורבים?

⁶⁵ Langlois & Langlois, *Ibid*, Pp. 571-572

⁶⁶ בויאר, שם, ע' 27 וגם: בר, שם, ע' 145

⁶⁷ דני שדה, סמדר פרי וגוגה קוגן, "קטיושות בצפון; חשש בלבנון: צה"ל יפלוש", ידיעות אחרונות (19/2/1992) עמ' 1

⁶⁸ וולי אוזדמיר, המתנקשים עקבו אחר אהוד סדן ופוצצו את מכוניתו", ידיעות אחרונות, (8/3/1992) עמ' 2-3 וגם:

גבי ברון ואלברטו מסר, "חיזבאללה ואיראן פוצצו את השגרירות", ידיעות אחרונות (18/3/1993) עמ' 7
חשוב מאוד לציין כי פיגועים אלו מיוחסים לחיזבאללה בעיני ישראל ודוברים נוספים, אך החיזבאללה עצמו לא נטל עליהם אחריות וחסן נסאללה אף טען כי ישראל היא זו שביצעה את הפיגוע בשגרירות בבואנוס-איירס במטרה "להבאיש את ריחם של הערבים", ראה:

Saad-Ghorayeb, *Ibid*, P. 137

⁶⁹ חלמיש, שם, ע' 74 וגם: מנחם הורוביץ, "חילופי אש בין צה"ל לחיזבאללה: כוחות צה"ל בלבנון הועמדו בכוננות",

הארץ (21/7/1993) ע' א3

יעד: יעדה של ישראל במבצע דין-וחשבון היה להוציא את אוכלוסיית ישובי הצפון ממעגל הלחימה.⁷⁰ לדברי בנימין "פואד" בן אליעזר, המבצע לא נועד לחסל את החיזבאללה מפני ש"אינך יכול לחסל ארגון גרילה בשיטות ואמצעים קונבנציונליים... כך לא נלחמים בחיזבאללה". אלא הבטחת שקט וביטחון ליישובי הצפון.⁷¹ הפעילות הצבאית והאמצעים שידונו בהמשך, נועדו להפעיל לחץ על החיזבאללה כדי שיחדול מהתקפותיו על הגליל.⁷² במסיבת עיתונאים שנערכה ב-25 ליולי הודיע הרמטכ"ל אהוד ברק כי המטרה היא:

"...לצמצם את ירי הקטיושות ולשנות את אופי ודפוסי הפעולה הנוגעים לקטיושות כפי שהם ננקטים על ידי ארגוני המחבלים מול אזור הביטחון ומול הגליל.."

ראש אמ"ן אורי שגיא הוסיף כי החיזבאללה מגיב על פעולות צה"ל בירי קטיושות לעבר שטח מדינת ישראל, מה שהופך את ישובי הצפון לבני ערובה לפעולות צה"ל וצד"ל, ומכאן הצורך ליצור איזון אחר שיאפשר לישראל חופש פעולה רב יותר.⁷³

עוד ב-1992 ציין מתאם הפעולות בדרום לבנון אורי לובראני כי אם ממשלת לבנון וצבאה לא יוכלו למנוע שיגור קטיושות לישראל, ישראל תטפל בכך בעצמה.⁷⁴ ואכן, לאור מה שהגדיר הרמטכ"ל אהוד ברק ימים מספר טרם מבצע דין וחשבון כהחמרה של פעילות החיזבאללה, והבעות דאגה של חברי ועדת החוץ והביטחון של הכנסת מהמצב בגבול הצפון, הכריז ראש הממשלה יצחק רבין כי:

"...יעשה המירב והמיטב כדי להגיע למצב בו ישובי הצפון ותושביהם לא יהפכו לבני ערובה בידי חופש הפעולה של צה"ל באזור הביטחון".⁷⁵

החיזבאללה, לעומת ישראל, חתר לסלק את צה"ל מלבנון באמצעות דוקטרינה של התשה – לשנות את המציאות של הכיבוש ולא בהכרח לשמר סטטוס-קוו.⁷⁶ אך גם לסטטוס-קוו בו

⁷⁰ חלמיש, שם.

⁷¹ אריק הניג, פואד: כנגד כל הסיכויים (תל אביב: ידיעות אחרונות 2005) ע' 122

⁷² Harik, *Ibid*, P. 112 also see:

משה (צייקו) תמיר, מלחמה ללא און (תל-אביב: מערכות 2005) ע' 64

⁷³ הודעת דובר צה"ל ומסיבת עיתונאים על פעילות צה"ל וצד"ל לעבר מקורות הירי של חיזבאללה בלבנון

(25/7/1993) מתוך: משרד החוץ, שנתון המסמכים הרשמיים 1993 (ירושלים: משרד החוץ 1995) עמ' 215-216

⁷⁴ כתבי סוכנויות הידיעות בלבנון, "200 אנשי חיזבאללה נסוגו צפונה מהכפרים יעטר וכפרא, 800 נותרו", ידיעות

אחרונות (24/2/1992) ע' 2

⁷⁵ גדעון אלון, "ח"כ רן כהן: צריך לתקוף את המחבלים נקודתית ולהחזיק אגרוף קפוץ ומאופק", הארץ (21/7/1993)

ע' א3 וראה גם: איתן רבין וגיא בכור, "תחנות שידור בלבנון: צה"ל ממשיך לתגבר כוחותיו: חיזבאללה נערך

למתקפה ישראלית", הארץ (25/7/1993) ע' א1

⁷⁶ Saad-Ghorayeb, *Ibid*, P. 154

החיזבאללה יכול היה לפעול כנגד צה"ל וצד"ל באזור הביטחון בעוד ישראל נמנעת מתקיפת מטרות אזרחיות, היה ערך בעיני החיזבאללה. במהלך אירועי "דין וחשבון" הבהיר החיזבאללה לממשלת לבנון כי הוא נכון להפסיק את ירי הרקטות אם יופסקו התקפות המטוסים בלבנון, אך כי "גם אם הפגזות האזרחים ייפסקו ואנו נפסיק את הירי, נחזור להשתמש ברימונים ובמארבים".⁷⁷ "כללי המשחק", בהם ישראל מכירה-למעשה ב"זכותו" של החיזבאללה להגיב על פעולותיה ואף ליזום פעולות משלו באזור הביטחון, היו רצויים לחיזבאללה שכן הגבילו את העימות בצורה שהייתה נוחה עבור הארגון.⁷⁸

אמצעים: כאמור, עוד קודם למבצע דין וחשבון נהגה ישראל לבצע פעולות צבאיות כנגד החיזבאללה, אך הפעם הפעולות הצבאיות היו רק חלק מהאמצעי בו ניסתה להשתמש – מטרות לא הייתה פגיעה בחיזבאללה ותשתיותיו גרידא, אלא גם הפעלת "מנופי לחץ" על הממשל הלבנוני ודרכו על פטרוניו הסוריים של החיזבאללה, באמצעות הברחת אוכלוסייה צפונה.⁷⁹ ישראל נמנעה ממבצע קרקעי רחב – כנראה בגלל חשש מפני הסלמה והסתבכות נוסח מלחמת לבנון 1982 בשטח טופוגרפי שאיננו מחייב את מיצוי הפוטנציאל הצבאי של צה"ל, וביססה את המבצע בעיקר על "מרכיב האש" – ירי ארטילרי והפצצות אוויריות, תוך הנחה ששבירת ההסלמה בהתקפות החיזבאללה על שטח ישראל דורשת שימוש במידה כנגד מידה.⁸⁰

בשנים שקדמו למבצע דין וחשבון, מדיניות צה"ל הייתה להמנע מפגיעה מאסיבית באוכלוסייה אזרחית בלבנון, ובדרך כלל לא נורתה אש ארטילרית לתוכם והירי כוון לפאתיהם – אם כבר התבצעו פעולות כנגד כפרים, הדבר נעשה בצורה נקודתית ממסוקים.⁸¹ ההסלמה נועדה להניע את החיזבאללה לחדול מפעילותו, אך מכיוון שמדובר בארגון שאיננו מדינתי, יכולתה של ישראל לקבוע מולו קווים אדומים ועילות מלחמה ברורות הייתה מוגבלת, ולכן ננקטה דרך פעולה של פגיעה בלגיטימיות של החיזבאללה בעיני תושבי דרום לבנון כאחראי למצוקתם, ודרכם, כאמור – לחץ על ממשלת לבנון שאמורה הייתה לפנות לסוריה בבקשה שזו תרסן את

⁷⁷ עזאני, שם, עמ' 259-260

⁷⁸ Israel Shahak, "Israel's "Rules of the Game" in Lebanon" in: Middle East International No. 440 (18/12/1992) P. 17

⁷⁹ חלמיש, שם, ע' 74 וראה גם: עמנואל רוזן, "כרוניקה של מלחמה שאיש לא רצה", מעריב, מוסף השבת (30/7/1993) ע' 2

⁸⁰ בויאר, שם, עמ' 61, 65, 68, 77

⁸¹ זאב שייף, "שינוי במדיניות ההפגזות", הארץ, (26/7/1993) ע' 1א

החיזבאללה.⁸² פגיעה באזרחיה נתפסה בעיני ישראל כקו אדום, ולכן היא הגיבה בפגיעה באזרחים לבנוניים – גם אם מדובר היה בהפיכתם לפליטים ולאן דווקא בפגיעה ישירה בהם.⁸³

על פניו, ניתן לטעון כי מבצע דין וחשבון נפתח לאחר פרובוקציה של החיזבאללה – למרות אזהרותיה של ממשלת ישראל כי תגיב על פעילותו באזור הביטחון, ביצע הארגון ב-22 יולי 1993 מתקפה רחבת היקף כנגד כוחות צה"ל וצד"ל באזור הביטחון, בה נהרג חייל צה"ל. המסר של הארגון היה ברור – החיזבאללה ימשיך לפעול כנגד כוחות ישראל באזור הביטחון.⁸⁴ אלא שמן הראוי לשים לב כי החיזבאללה פעל באזור הביטחון, כהתרסה נגד שאיפות ישראליות להגביל את יכולתו לפעול באזור הביטחון. בעוד שגבולות אזור הביטחון מצפון, באזור המכונה "הקו האדום" (להבדיל ממושג "הקו האדום" בו נעשה שימוש בחיבור זה) היוו מגבלה על פעילותו של צה"ל שנדרש לאישורים מיוחדים כדי לפעול מעבר לו, החיזבאללה נהג לנוע משני עבריו בחופשיות.⁸⁵

החיזבאללה התמקד לרוב במטרות הזמינות באזור הביטחון, ושיגר רקטות לעבר ישובי הצפון רק כאשר צה"ל הסלים את פעולותיו ופגע פגיעות קשות בארגון, או כאשר נפגעו אזרחים בדרום לבנון אשר החיזבאללה ראה עצמו כמגינם.⁸⁶ כך הכריז נעים אל-קאסם, סגנו של נסראללה, כי ארגונו יגמול לישראל בשיגור טילי קטיושה על כל הפצצה של מטרות אזרחיות ואחרות בדרום לבנון, והבהיר כי מדיניות הפיגועים וההתשה תימשך עד להסתלקות צה"ל מכל שטח לבנון.⁸⁷

בחלק מהספרות העוסקת ביחסי ישראל והחיזבאללה,⁸⁸ ישנן התייחסויות למאמר דיעה שפרסם שלמה גזית בעיתון "ידיעות אחרונות" ב-12 בנובמבר 1992, בו הוא ציין כי החיזבאללה נמנע רוב הזמן מירי קטיושות לעבר ישראל, ופעל בצורה זו רק כתגובה לפעולות חריפות של ישראל.⁸⁹ תגובות ישראליות כנגד יעדים אזרחיים או מחוץ לגבולות אזור הביטחון היו לעיתים כמעט בלתי נמנעות, שכן החיזבאללה השתמש באלו לא פעם כבסיסי יציאה ומקומות מסתור,

⁸² בוואר, שם, ע' 17 וראה גם: צבי בראל, "קטיושה במסלול ההבנות", הארץ מאמרים (16/2/2000) ע' 33 וגם: תמיר, שם, ע' 64

⁸³ Norton (2000), Ibid, P. 29

⁸⁴ זאב שיף, "מסר מהחיזבאללה", הארץ (23/7/1993) ע' 1א

⁸⁵ בוואר, שם, ע' 88

⁸⁶ ארליך (1997), שם, ע' 21 וראה גם:

Gordon, Ibid, P. 12 and also: Norton (1996) P. 40

⁸⁷ רבין ובכור (25/7/1993), שם.

⁸⁸ Harik, Ibid, Pp. 115, 167 also see: Norton (1996), Ibid.

⁸⁹ שלמה גזית, "עוד סדר חדש בלבנון?" ידיעות אחרונות מוסף 24 שעות (12/11/1992) ע' 3

ובניגוד לארגונים הפלסטיניים שאת מקומם תפס כמעט ולא היו לארגון בסיסים צבאיים-למחצה בדרום לבנון.⁹⁰

בין ה"אמצעים" בהם נעשה שימוש במבצע, מסתמן התיווך כנוכח-נפקד. בדומה להסלמה

ב-1992 שהסתיימה בתיווכו של מובארק נשיא מצרים שדיבר עם הסורים שבתורם דיברו עם

הלבנונים והחיזבאללה,⁹¹ התיווך הגיע רק לאחר שהועברו "מסרים במעשים" בין הצדדים

באמצעות אלימות. כך לאחר שבוע של לחימה במבצע דין וחשבון הסכימו הצדדים על הפסקת

המבצע בתיווך אמריקאי וקודם למבצע לחצה ארצות הברית על ישראל לגלות איפוק ועל סוריה

למנוע הסלמה, אך המבצע עצמו לא הופרע ע"י ארה"ב שהניחה לישראל לפעול.⁹²

ערך: כפי שצויין קודם לכן, ישראל הסכינה עוד טרם למבצע דין וחשבון עם רמה מסוימת

של פעילות עוינת מצד החיזבאללה **בתוך** רצועת הביטחון, בה תקיפת יעדים צבאיים נחשבה

ללגיטימית. בסיומו של מבצע דין-וחשבון, הייתה בעצם שיבה לסטטוס-קו-אנטה, בצורה רשמית

יותר, בדמות הבנות שבעל-פה בין ישראל, סוריה ולבנון בחסות ארצות הברית.⁹³ החיזבאללה לא

היה שותף רשמי וישיר להבנות הללו, אך הוסכם בהן כי ישראל תימנע ממתקפות יזומות מעבר

לאזור הביטחון ומפגיעה באזרחים, בעוד שסוריה ולבנון ישפיעו על החיזבאללה שיימנע מירי

רקטות לעבר ישובי הצפון.⁹⁴ ומכאן – הכרה-למעשה של החיזבאללה בגבולה של ישראל ובהבדל

שיש בין פעולה מעבר לגבול זה לפעולה בתחומי אזור הביטחון, ומצד שני הכרה-למעשה של

ישראל ב"זכותו" של החיזבאללה לפעול כנגד מטרות צבאיות באזור הביטחון.

ישראל למעשה ויתרה במידה מסוימת על אופציית ה"ברבריות" שמתאר ארגון-טופט

המוזכרת בפרקים הקודמים, כאשר הגבילה את עצמה והתחייבה-למעשה להימנע מפגיעה

בישובים אזרחיים מהם בוצעו התקפות חיזבאללה כנגד כוחות צה"ל וצד"ל.⁹⁵

⁹⁰ אביעזר גולן, "הליכה על סף התהום", ידיעות אחרונות (19/7/1993) ע' 2 וראה גם: שיף (26/7/1993), שם.

⁹¹ דני שדה וסמדר פרי, "חיזבאללה: נפסיק את הקטיושות", ידיעות אחרונות (23/2/1992) ע' 4

⁹² חלמיש, שם, ע' 74 וראה גם: בויאר, שם, ע' 36 וגם: רון בן-ישי, "ארה"ב לחצה על ישראל להבליג", ידיעות

אחרונות (25/7/1993) ע' 2

⁹³ הודעת הממשלה הרשמית מדברת על הבנות שהושגו בעקבות מגעים מדיניים ".באמצעות ארצות הברית, ממשלת

לבנון, סוריה וגורמי הכוח האחרים המשפיעים בלבנון..." (ההדגשות שלי, ל.א.) – ככל הנראה ישנה כאן התייחסות

עקיפה לארגון החיזבאללה. ראה: מדינת ישראל, הודעת הממשלה על "מבצע דין וחשבון" – הפסקת אש (31/7/1993)

מתוך: משרד החוץ, שנתון המסמכים הרשמיים 1993 (ירושלים: משרד החוץ 1995) ע' 223

⁹⁴ חלמיש, שם, עמ' 74-75 ככל הידוע ההבנות היו בהסכם שבעל-פה ולא הועלו בשלב זה על הכתב, אך קיימת טענה

(בלתי מבוססת ככל הנראה) כי התקיים מסמך חסוי בנושא, כפי שנטען אצל: אדם ארנון, ארץ לבנון (ירושלים:

הוצאת אורן 2005) ע' 500 ונרמז במילים "צה"ל דורש להכניס למסמך ההבנות... סעיף נוסף..." אצל: איתן רבין,

"שתי ילדות נפצעו בהפגזות צה"ל בלבנון", הארץ (11/7/1995) ע' 5א

⁹⁵ בויאר, שם, ע' 72 וגם ארליך (1997), שם, ע' 22

שאיפתה של ישראל ליצור קרע בין החיזבאללה לאוכלוסייה הלבנונית לא הושגה, וראש הממשלה הלבנוני רפיק אל-חרירי נמנע מלהפנות האשמות פומביות כנגד הארגון, בטענה כי נטרול כוחו הצבאי של החיזבאללה בעוד הכיבוש הישראלי נמשך הוא מהלך התאבדותי ובלתי נמנע.⁹⁶ החיזבאללה פעל במהלך המבצע ואף בעימותים שלפניו במדיניות של "ירי תגובתי" – למרות סכנת ההסלמה, ביצע החיזבאללה ירי רקטות כאשר ישראל "חרגה מכללי הפעולה המקובלים" והתנה את הפסקתו בהפסקת הפעולות הישראליות – וכאשר נפסקו הפעולות החיזבאללה הציג זאת כניצחון של מדיניותו, ויכול היה לקבל את ההבנות תוך טענה כי ירי הקטיושות מעולם לא היה חלק מ"מדיניות ההתנגדות" (Policy of Resistance) אלא רק מ"מדיניות התגובה" (Policy of Retaliation).⁹⁷

החיזבאללה הצליח לשמור גם לאחר המבצע על דפוסי הפעילות שקבע לפניו – הצורך האופרטיבי של הארגון להסתיר את פעילותו בשטח הוביל לשימוש בריכוזי אוכלוסייה כמסתור ובסיס פעולה, מה שמצד אחד הגביל את יכולתו של צה"ל להשיב אש ומצד שני הציג את הארגון כמגן האוכלוסייה האזרחית כל פעם שהגיב על פעולות צה"ל.⁹⁸ דפוס זה שהמבצע נועד לשבור, נותר בעינו.

תזמון: כפי שניתן לראות עד כה, הבנות דין-וחשבון התבססו על כללים שנוצרו עוד קודם למבצע, במהלכו שני הצדדים בדקו את גבולותיהם של כללים אלו, וגם לאחריו המשיכו לחצותם מפעם לפעם, וחודשים ספורים לאחר השגת ההבנות הן הופרו.⁹⁹ ההבנות הבלתי רשמיות גם לא נתפסו כהסדר ממשי, אלא כפתרון סביר לעת-עתה, שבעיני ישראל נתפס אף כבעל חסרונות – המגבלות על פעולות צה"ל כנגד כוחות חיזבאללה שפעלו ממחסה אוכלוסייה אזרחית לא היו משהו שהצבא יכול היה להסכין עמו לאורך זמן.¹⁰⁰

הסכסוך בין שני הצדדים נותר על סף מעגל הסלמה – מתקפות חיזבאללה גררו תגובות ישראליות, שבתורן גררו תגובות של החיזבאללה גם על ישובי הצפון אם נפגעו אזרחים לבנונים

⁹⁶ עזאני, שם, ע' 259

⁹⁷ שם, ע' 316 וגם:

Murden, *Ibid*, P. 37

⁹⁸ תמיר, שם, עמ' 62-63

⁹⁹ בויאר, שם, ע' 62

¹⁰⁰ ארליך (1997), שם, ע' 22

כתוצאה מהפעולות הישראליות – גם אם מדובר היה בפגיעה בלתי מכוונת, כמו ממטענים וממוקשים למשל.¹⁰¹

סיכום מבצע דין וחשבון: במאמר בעיתון "הארץ" צבי בראל מתאר את תוצאות מבצע דין וחשבון כמציאות מיוחדת במינה, בה מדינה ריבונית הגיעה להסכם בלתי-כתוב עם "...ארגון קטן ואלים...", לפיו שני הצדדים "...יוכלו להרוג האחד בשני..." בתנאי שהדבר יתרחש בשטח ידוע מראש, בו לחיזבאללה ישנן מטרות צבאיות זמינות.¹⁰² מצב עניינים זה היה רצוי לחיזבאללה, גם אם פחות רצוי מהסתלקותם של כוחות צה"ל מאזור הביטחון, ואילו עבור ישראל ההבנות יצרו סטטוס-קוו שהבטיח הגנה לישובי הצפון גם במחיר הגבלת יכולתו של הצבא לפעול. הפעולות האלימות משני הצדדים למעשה הגדירו שני קווים אדומים ברורים – פגיעה באזרחים, ופעולה מעבר לתחומו של אזור הביטחון.

אלא שכפי שהסתבר, נותרו בין הקווים האדומים שטחים אפורים אותם החיזבאללה היטיב לנצל. כך למשל מותן של שתי נערות לבנוניות מירי טנק ביולי 1995, שנבע ממה שהוגדר על ידי ישראל כ"טעות אנוש", היווה עבור החיזבאללה עילה לירי קטיושות לעבר הגליל המערבי.¹⁰³ מצב עניינים זה הביא להסלמה נוספת של תגובות ומעשים, שבתורה הובילה למבצע "ענבי זעם".

¹⁰¹ Murden, *Ibid*, P. 36 and also: Norton (2000), *Ibid*, P. 29 and also:

זאב שיף, "ממתניים לתגובת החיזבאללה", *הארץ* (12/4/1996) ע' א 1

¹⁰² צבי בראל, "מרחיבים את מגרש המשחקים", *הארץ* מאמרים (14/4/1996) ע' ב 1

¹⁰³ אלוף בן, איתן רבין וגבי זהר, "רבין ידון היום עם רוס בדרכים לשיפור ההבנות ממבצע "דין וחשבון", *הארץ*

(10/7/1995) ע' א 1

כפי שהוזכר בסופו של הפרק הקודם, הבנות "דין וחשבון" לא מנעו בסופו של דבר ירי רקטות לשטחה של ישראל, והחלה שוב הסלמה בפעילות החיזבאללה.¹⁰⁴ ההבנות גם לא הובילו להסכם קבוע יותר, והחיזבאללה, בהמשך למדיניותו בנוגע לאי הכרה בישראל ואי נכונות לשאת ולתת עמה, אף דחה הצעה ישראלית מאוקטובר 1995 להפסקת האלימות לשלשה חודשים כתנאי מוקדם לדיון על נסיגה ישראלית, וזאת בטענה כי מדובר בצעד שכל מטרתו לגרום לפילוג בדעת הקהל הלבנונית.¹⁰⁵

כבר ב-1995 הוזכרה בעיתונות עמדתו של "קצין בכיר במטה הכללי" שאמר כי ישנו צורך בשינוי הנהלים לגבי תגובות להפרת הבנות "דין וחשבון", כמו למשל איסור על החיזבאללה להשתמש בכפרים לבנוניים כבסיסי פעולה, אך משהועלה הנושא בשיחות בווישינגטון בין הרמטכ"ל אמנון ליפקין-שחק למקבילו הסורי חיכמת שיהאבי, טען זה האחרון כי לסוריה אין שליטה מוחלטת על החיזבאללה.¹⁰⁶

החיזבאללה מתח במידה רבה את זכותו להגיב על מתקפות ישראליות מחוץ לאזור הביטחון וכנגד אזרחים, וכך למשל לאחר תקיפה ישראלית ביוני 1994 על בסיס אימונים בעין-דרדרה שבבקעת הלבנון הבטיח הארגון "תגובה הולמת" – וב-18 ליולי של אותה שנה פוצץ בניין ועד הקהילות היהודיות בבואנוס איירס. מרטין קרמר אמר על כך בראיון עיתונאי כי "יחיזבאללה עשו הערכת מצב נכונה. עבורם זה אולי יעד נחות, אך הם השיגו את מטרתם. מדינת ישראל התקשתה מאז לקחת סיכון דומה".¹⁰⁷ החיזבאללה גם הגיב בירי לעבר ישראל ב-1995 כתגובה להריגתו של רידא יאסין, אחד מבכירי הארגון.¹⁰⁸

החיזבאללה פעל בצורה כמעט חופשית במסגרת הבנות את כללי המשחק שקבעו הבנות "דין וחשבון" – כל פגיעה של צה"ל באזרחים לבנונים, גם אם ממוקשים או מטענים או בירי בשוגג כאשר ישראל הגיבה כנגד פעולות חיזבאללה באזור הביטחון, היוותה עילה לגיטימית

¹⁰⁴ חלמיש, שם, ע' 75 וראה גם: עזאני, שם, ע' 262 וגם: איתן רבין, "קצין בכיר בפיקוד צפון: יש הסלמה בלבנון.

איני רואה פתרון בטוח הקרוב", הארץ (31/7/1995) ע' 5

¹⁰⁵ עזאני, שם, ע' 318

¹⁰⁶ רבין (11/7/1995), שם.

¹⁰⁷ רינגל-הופמן וימיני (15/8/1997) שם, ע' 13 וראה גם:

להפגזת ישובי הגליל.¹⁰⁹ לעומתו, כוחות צה"ל באזור הביטחון היו מוגבלים מאוד בפעילותם ובתנועתם – המוצבים היו למעשה תחת מצור, התנועה אליהם ומהם הייתה מסוכנת מאוד, ובישובי הצפון ירי הרקטות נמשך מפעם לפעם, מצב אותו הגדיר פרוספר אזרון, ראש עיריית קריית-שמונה כ"ל... לחיות כמו חפרפרות במקלטים".¹¹⁰

על רקע זה, החליטה ישראל לצאת למבצע נוסף, מבצע "ענבי זעם". מה היו היעד,

האמצעים, הערך והתזמון במבצע זה?

יעד: יעדה של ישראל במבצע "ענבי זעם" דמה מאוד ליעדה במבצע "דין וחשבון" – פגיעה בתשתית החיזבאללה וביכולתו לשגר רקטות לעבר ישראל מחד, ומאידיך – ליצור לחץ על ממשלות לבנון וסוריה לרסן את הארגון, לתקוע טריז בינו לבין הממשל והאוכלוסייה הלבנוניים, ולשנות את הבנות "דין וחשבון", שכן כפי שהוצג עד כה, הסטטוס קוו שנבע מהן חדל להיות רצוי בעיני ישראל.¹¹¹ שוב, לא הייתה ציפייה לחסל את החיזבאללה אחת ולתמיד, אלא להשיג הפוגה בירי הקטיושות וליצור בלבנון ובסוריה תמריץ למניעת "חימום" גבולה הצפוני של ישראל.¹¹²

החיזבאללה, לעומת זאת, שאף בשימור הסטטוס-קוו של הבנות "דין וחשבון", והיה מוכן לחזור אל המשוואה לפיה ישראל איננה תוקפת יעדים אזרחיים בלבנון ובתמורה החיזבאללה נמנע מתקיפת ישובי הגליל, בעוד אין כל הגבלה על פעילותו של הארגון כנגד חיילי צה"ל באזור הביטחון.¹¹³ החיזבאללה אף הצהיר כי לא יענה לתיווך על בסיס אחר מלבד הבנות "דין וחשבון" ("הבנות 1993" בפי החיזבאללה) בנוגע לכללי הלחימה, ובוודאי שלא יחתום על הסכם כתוב עם "האויב הציוני".¹¹⁴

אמצעים: מבחינת האמצעים בהם עשתה ישראל שימוש, הייתה חזרה לתפיסה של מבצע

"דין וחשבון", לפיה מנוסת תושבי דרום לבנון לעבר עיר הבירה ביירות תיצור לחץ על הממשל הלבנוני, שמצדו ילחץ על סוריה כדי שתרסן את החיזבאללה.¹¹⁵ ישראל ראתה בסוריה במידה רבה

¹⁰⁹ שיף (12/4/1996), שם וראה גם: זאב שיף, "מסלול של פעולה צבאית", הארץ מאמרים (12/4/1996) ע' 11 וגם: Norton (1998), Ibid., P. 153 and also: Harik, Ibid., Pp. 115, 117

¹¹⁰ מיכאל ששר, הביצה הלבנונית: משל"ג לענבי זעם (ירושלים: הוצאת ששר 1996) עמ' 199-198

¹¹¹ עזאני, שם, ע' 319 וגם: בראל (16/2/2000), שם. וגם:

Murphy, Ibid., P. 9

¹¹² עוזי בנזימן, "מאזן אימה חדש", הארץ מאמרים (14/4/1996) ע' 11. לפי דבריו של ראש הממשלה שמעון פרס אותם אמר בשיחה "פרטית", המטרה הכללית של המבצע היא "להשיג מצב בו החיזבאללה לא ממחר ללחוץ על ההדק" ראה מאמרו של: יואל מרקוס, "עד מתי? עד שהזמן יבשיל", הארץ מאמרים (16/4/1996) ע' 11

¹¹³ ששר, שם, ע' 211-212

¹¹⁴ Harik, Ibid., P. 118

¹¹⁵ בראל (16/2/2000), שם, וראה גם: ששר, שם, עמ' 226-227

את מי ש"שולטת במצב" – ראייה שהתבססה לדברי איתמר רבינוביץ' על כך שבשיא המגעים בין סוריה לישראל 1995 זו הפעילה לחץ שהגביל את פעולות החיזבאללה (עד כדי הצרת נתיבי האספקה האיראניים של הארגון שעברו בדמשק) בעוד שהתקררות המגעים ותחילתה של הבנה אסטרטגית בין ישראל לתורכיה הובילה את אסד החשדן לתת "אור ירוק" להגברת פעילותו של החיזבאללה.¹¹⁶

כדי להעביר את המסר הזה, ישראל חצתה את הקווים האדומים של "דין וחשבון" ומלבד הנסתם של תושבי דרום לבנון מבתייהם אף תקפה יעדים בצפונה של לבנון ואף בביירות-גופא (תחנת מיתוג הותקפה מהאוויר), מתוך החלטה שלא ייתכן כי הפעילות הכלכלית בגליל תוקפא עקב ירי הרקטות בעוד שבביירות היא תמשך ללא הפרעה.¹¹⁷ אורי לובראני, מתאם פעולות הממשלה בלבנון, הזהיר את הממשלה הלבנונית כי "אימוץ" של החיזבאללה יוביל להרס כל הישגיה הכלכליים והבטחונים של המדינה שזה לא מכבר החלה להשתקם ממלחמת אזרחים קשה וממושכת.¹¹⁸

למרות שישראל הרחיבה את פעילותה הצבאית מעבר למגבלות שנבעו מהבנות "דין וחשבון", היא עדיין הגבילה את עצמה – ראש הממשלה שמעון פרס ציין בשיחה "פרטית" כמה הסתייגויות לגבי המבצע:¹¹⁹

(1) ללא התלהמות: לא במעשה, לא בדיבור ולא בסגנון. **"...את המסרים שלנו נעביר**

במעשים, לא במילים.." (ההדגשות הן שלי, ל.א.)

(2) הימנעות מתקיפת אזרחים.

(3) הימנעות מהסתבכות בלוחמת גרילה.

(4) הימנעות מפלישה קרקעית מאסיבית.

¹¹⁶ איתמר רבינוביץ', חבלי שלום: ישראל והערבים 1948-2003 (אור-יהודה: דביר 2004) עמ' 75-74. הדיון בשימוש של סוריה ב"קלף הלבנוני" במסגרת יחסיה עם ישראל חורג מיריעתו של חיבור זה, אך על מאפייני מדיניות זו ראה: ארליך (2005), שם עמ' 3-5 וגם: ארליך (1997), שם, ע' 19.

¹¹⁷ זאב שיף, "סימני מצוקה בחיזבאללה", הארץ (14/4/1996) עמ' 1 א וראה גם: זאב שיף, "פגיעה בתשתית הכלכלית", הארץ (15/4/1996) עמ' 1 א, 8 וגם: גיא בכור "רוב חלקי ביירות נתונים בעלטה לאחר שמסוקי צה"ל הפציצו תחנות שנאים במזרח ביירות", הארץ (16/4/1996) ע' 5 א

¹¹⁸ Harik, Ibid, P. 117

לשלומה ויציבותה של מערכת הכלכלית הלבנונית קיימת גם חשיבות גדולה עבור סוריה, שכן הייתה בה מערכת בנקאית מפותחת, סורים רבים עבדו בלבנון, ולבנון גם היוותה שוק חשוב ליצוא סורי בתנאי-היצף. להרחבה על כך ראה: ארליך (2005), שם, עמ' 5-6 וגם:

Daniel Pipes and Ziad Abdelnour, Ending Syria's Occupation of Lebanon: The U.S. Role (Philadelphia: Middle East Forum 2000) Pp. 19-20

¹¹⁹ מרקוס (16/4/1996), שם.

אל מול אמצעים אלו בהם נקטה ישראל, החיזבאללה המשיך בירי רקטות לעבר ישראל שהביאו לפציעתם של אזרחים וחייילים. יכולת זו של החיזבאללה לפגוע בישראל למרות שזו פעלה צבאית, יצרה על ישראל לחץ שעורר שאלות בנוגע לתועלת השהייה באזור הביטחון, כאשר אין הדבר מונע פגיעה בשטחה של ישראל, באזרחיה ובחייליה שמעבר לגבול.¹²⁰ כמו במבצע "דין וחשבון", גם הפעם נמנע קרע בין הארגון לבין הממשל הלבנוני, שכן החיזבאללה נתפס ככוח עצמאי עם משימה חשובה מכדי להפריע לה, וראש הממשלה הלבנוני חירי אף ציין כי כל מדינאי לבנוני שינסה לעצור את ה"התנגדות" מסתכן בהתאבדות פוליטית.¹²¹

במהלך מבצע "ענבי זעם" נכנסו לתמונה גם מדינות מתווכות כמו ארצות-הברית וצרפת. אך יש לשים לב כי הללו התערבו רק בגלל המבצע, בעוד שקודם לו, בתקופת ההסלמה, לא פעלו בצורה כה נמרצת לעצירת חילופי האש בין ישראל לחיזבאללה.¹²² בתחילת המבצע עצמו ארצות הברית לא התערבה, ייתכן כי לא רצתה לנקוט בפעולות שעלולות לפגוע בסיכויי של שמעון פרס להבחר לראשות הממשלה בישראל, וההחלטה שלא לחוץ על ישראל אף גובתה בהיעדר מחאות מצד מדינות ערב המרכזיות בשבוע הראשון של המבצע.¹²³

מדיניות אי-ההתערבות התהפכה על פיה ב-18 לאפריל 1996, ביומו השביעי של המבצע – הפגזה של חיל התותחנים הישראלי שכוונה לעבר לוחמי חיזבאללה פגעה בשוגג במחנה פליטים בחסות האו"ם באזור כפר כנא, שעמדות החיזבאללה היו ממוקמות בסמוך לו.¹²⁴

לאחר האירוע, החל שבוע פעלתני של דיפלומטיית-דילוגים מצד מזכיר המדינה האמריקאי וורן כריסטופר (Warren Christopher) שבסופו נוצר הסכם הבנות כתוב. מכיוון שארה"ב נתפסה על ידי סוריה ולבנון כמוטה לטובת ישראל, צרפת הצטרפה אף היא למגעים שיצרו את ההבנות, תוך שהיא מציגה תוכנית פשרנית יותר כלפי הערבים – בניגוד לדרישה האמריקאית כי ייאסר על החיזבאללה לפעול באזור הביטחון ולישראל תישמר הזכות להגיב מעבר לו, צרפת הציגה נוסח

¹²⁰ בוואר, שם, ע' 93 וראה גם: ששר, שם, ע' 224

¹²¹ Harik, *Ibid*, P. 119 also see:

ששר, שם, ע' 234

¹²² בוואר, שם, ע' 49

¹²³ Murphy, *Ibid*, Pp. 7-9 and also see:

ששר, שם, ע' 202

¹²⁴ Robert G. Rabil, *Syria, The United States, and the War on Terror in the Middle East* (Westport CT: Praeger Security International 2006) P. 107 also see:

איתן רבין, "בעקבות ההרג בנבטיה וכפר כנא התבדו הציפיות לשקט בצפון", *הארץ* (19/4/1996) ע' 3א

לפיו פעילותו של החיזבאללה באזור הביטחון תותר כהתנגדות לכיבוש, אך ייאסר עליו לתקוף את ישראל-גופא.¹²⁵

ערך: המבצע הסתיים במסמך הבנות, שבשונה מההסכמות-מכללא שקדמו לו הועלה

הפעם על הכתב, וכלל את ארבעת הסעיפים הבאים:¹²⁶

(1) קבוצות חמושות בלבנון לא תבצענה התקפות של ירי טילי קטיושה או נשק מכל סוג אחר אל ישראל.

(2) ישראל ואלה המשתפים עמה פעולה (קרי צד"ל, ל.א.) לא יירו מכל נשק שהוא אל אזרחים או מטרות אזרחיות בלבנון.

(3) מעבר לזה, שני הצדדים (קרי, ישראל והחיזבאללה, ל.א.) מחויבים להבטיח כי בשום נסיבות לא יהיו אזרחים יעד להתקפה, וכי ריכוזי אוכלוסייה אזרחית ומתקנים תעשייתיים וחשמליים לא ישמשו כנקודת מוצא להתקפות (ההגדשות הן שלי, ל.א.)

(4) בלי להפר הבנה זו, אין בה דבר אשר ימנע מכל אחד מהצדדים לממש את זכותו להגנה עצמית.

עבור ישראל, היו במסמך אמנם הגבלות על פעילותו של צה"ל בכל הקשור לפגיעה באזרחים לבנוניים, אך הייתה זו הפעם הראשונה בה הועלו על הכתב בגלוי כללי משחק בהם האוכלוסייה משני הצדדים הוצאה ממעגל הלחימה.¹²⁷ כמו כן, לראשונה מוצגת מדיניותו של החיזבאללה בשימוש בריכוזי אוכלוסייה אזרחית כבסיסי התקפה ונסיגה כצעד אסור לפי סעיף 3, שבמידת מה ניתן להגיב עליו לפי סעיף 4.¹²⁸

החיזבאללה זכה באישור לזכותו להתנגד לכיבוש הישראלי בלבנון – וזאת במסגרת מסמך שהוכר ע"י ארצות הברית, צרפת וישראל עצמה, וכבר שלושה ימים לאחר ההסכם חידש את התקפותיו על כוחות צה"ל.¹²⁹ למרות שהחיזבאללה המשיך לא להכיר בישראל ובביטחונה, הוא קיבל את ההבנות – לטענת הארגון אין בכך התפשרות על עקרונותיו, שכן מדובר בהסכם

¹²⁵ Rabil, *Ibid*, P. 108 and also see: Murphy, *Ibid*, P. 9 and also: Darwish, *Ibid*, Pp. 12-14

¹²⁶ לתוכנו (הקצר) של מסמך ההבנות בעברית ובאנגלית ראה אתר הכנסת:

<http://www.knesset.gov.il/process/docs/grapes.htm> (1/10/2006)

¹²⁷ חלמיש, שם, עמ' 63, 75

¹²⁸ בוואר, שם, ע' 72

¹²⁹ Harik, *Ibid*, Pp. 123-124 also see: Murphy, *Ibid*, P. 9 and also: Norton (1996), *Ibid*, P. 40 and: Rabil, *Ibid*, P. 108 and also:

תמיר, שם, עמ' 137, 140

שהמדינה הלבנונית מחויבת אליו ולא החיזבאללה, ומחויבות החיזבאללה היא "טכנית" בלבד ולא רעיונית – ל"רוח" ההסכם המאפשרת להגן על אזרחי לבנון, ולא למילותיו המכירות בלגיטימיות של המדינה הישראלית.¹³⁰

חשוב לזכור כי המבצע לא הסתיים מרצונה החופשי של ישראל, אלא במידת-מה נאכף עליה – תוכנו של ההסכם הושפע ממשא ומתן שניהלו ארצות הברית וצרפת, ולא ישראל עצמה. כך למשל נכתב בתחילתו של ההסכם כי "א...ארצות הברית מבינה כי אחרי דיונים עם ממשלות ישראל ולבנון, ובהתייעצות עם סוריה, לבנון וישראל תבטחנה את האמור להלן..." – כלומר ארצות הברית היא המביאה את ההסכם לידיעת הצדדים השונים.¹³¹ החידוש בהבנות "ענבי זעם" (או "הבנות אפריל" כפי שהן מכונות בלבנון) והשוני הבולט בינן לבין "כללי המשחק" הקודמים הוא קבוצת פיקוח (נטולת מנגנון אכיפה) בהשתתפות נציגי ארצות הברית, צרפת, ישראל, לבנון וסוריה. ערכה העיקרי של קבוצת הפיקוח היה כאמצעי דיפלומטי לנטרול מתחים, שאפשר שימוש בכלים דיפלומטיים בטרם יינקטו אמצעים צבאיים.¹³² אמנם פעילות החיזבאללה חזרה לדפוסים שאפיינו אותה לפני המבצע, אלא שכעת הייתה גם מסגרת לחץ בינלאומית שהשפיעה על שיקולי הארגון בנוגע לשימוש ברקטות.¹³³

תזמון: "כללי המשחק" שהוסדרו בהבנות "דין-וחשבון" היוו הסדר זמני, שהפרותיו והצורך לדון בו מחדש הולוכו למבצע "ענבי זעם".¹³⁴ ההבנות של "ענבי זעם", למרות שהועלו על הכתב, נותרו לכל היותר אמת מידה כדי לבדוק את עוצמת ההסלמה מתקופה לתקופה. הן לא הגנו על חיילי צד"ל או אזרחים לבנוניים.¹³⁵ המבצע עצמו החל ביוזמתה של ישראל על רקע ההסלמה, אך הסתיים באופן בלתי צפוי לאחר אירוע הפגיעה באזרחים בכפר כנא – "אורך הנשימה" הדיפלומטי של ישראל התקצר, והחלה מסכת לחצים בין-לאומית לסיום המבצע.¹³⁶ הפסקת האש הושגה ביום שישי ה-26 לאפריל 1996, אך עד לרגע כניסתה לתוקף בשעה 4:00 בשבת

¹³⁰ Saad-Ghorayeb, *Ibid*, Pp. 154-155

¹³¹ בוואר, שם, עמ' 36, 49 וראה גם את תוכן מסמך ההבנות באתר האינטרנט של הכנסת, שם.

¹³² Norton (2000), *Ibid*, P. 29 also see: Harik, *Ibid*, P. 182 and also:

בוואר, שם, ע' 101

¹³³ תמיר, שם, ע' 140

¹³⁴ חלמיש, שם, ע' 75 וגם: בוואר, שם, ע' 92 וגם:

Murden, *Ibid*, Pp. 36-37

¹³⁵ בראל (16/2/2000), שם.

¹³⁶ זאב שיף, "לישראל אוזל הזמן", *הארץ* (19/4/1996) עמ' א1, 14א

שלמחרת, המשיך ירי החיזבאללה, ודקות ספורות לפני שעת היעד אף פגעה רקטה בבניין מגורים בקריית שמונה.¹³⁷

"מורשת" ענבי זעם: לאחר נסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000, יוצרו כללי משחק חדשים בין ישראל לחיזבאללה:¹³⁸

(א) הכרה- ב"קו הכחול" שקבע האו"ם על בסיס החלטה 425, מה שמונע פעילות מוצהרת של החיזבאללה לאורכו – וזאת למרות שבתחילה סירב החיזבאללה להכיר בלגיטימיות שלו.¹³⁹

(ב) "חוות שבעא" מותרות לפעילות צבאית של הארגון בהיותן שטח כבוש (בדומה למה שהיה באזור הביטחון, ל.א.)

(ג) עקרון של "עין תחת עין" בו הארגון משיב לישראל בפעולות דומות לאלו שהיא מבצעת – בעיקר הכוונה היא לירי תותחים נגד מטוסים (נ"מ) כתגובה לחדירות ישראליות לתחומה האווירי של לבנון.

על ירי הנ"מ אף אמר יו"ר סיעת החיזבאללה בפרלמנט, מחמד רעד, כי ארגונו מבצע את הירי כדי ליצור "משוואה הפוכה":

"...כפי שפעלנו בעבר כדי לבסס את משוואת אפרייל [הבנות "ענבי זעם"] כדי להפוך את

*האזרחים לנייטרליים, אנו עובדים כיום על משוואה שתמנע ממטוסי האוייב להפר את הריבונות הלבנונית בשמי המדינה וזאת על ידי התנגדות מתמדת להם..."*¹⁴⁰

¹³⁷ ששר, שם, ע' 217

¹³⁸ סובלמן, שם, ע' 57

¹³⁹ להרחבה על עמדת החיזבאללה בנוגע להחלטה 425, ראה:

Saad-Ghorayeb, *Ibid.*, Pp. 137, 154

¹⁴⁰ סובלמן, שם, ע' 60

חיבור זה עוסק ביחסי איבה ובניהולם של יחסים אלו, ובשאלה האם ניתן להגיע להבנות ולהסכמים ביחסי איבה כאשר בצד אחד ניצבת מדינה ריבונית ואילו בצד השני ניצב ארגון שאיננו מדינתי, הנמצאים בעימות בלתי-סימטרי. מה אנו למדים מבחינת המקרה של יחסי ישראל וארגון החיזבאללה בשנות התשעים בנוגע לכך?

אפשרות ההגעה להבנות: מדינות הנמצאות בסכסוך חריף, ובכלל זה מדינה הנמצאת

בסכסוך עם קבוצה אותה היא מגדירה כארגון טרור או גרילה, עדיין יכולה להגיע להבנה, ל"מודוס ויונדי" נסבל גם אם לא בהכרח רצוי ונחשק, וזאת על בסיס שותפות אינטרסים. במקרים שנבחנו בחיבור זה, ניתן לראות כי קשה לזהות אינטרסים משותפים לתנועת החיזבאללה, ולמעשה ישנו הבדל משמעותי בין האינטרס הישראלי לאינטרס של החיזבאללה – האינטרס הישראלי הינו צר יחסית, ומתייחס לביטחונם של היישובים בגבולה הצפוני של ישראל עליהם מאיים החיזבאללה. שהיית ישראל באזור הביטחון שבדרום לבנון בתקופה הנדונה איננה מהווה יעד בפני עצמו, אלא אמצעי שנועד להגן על ישובי הצפון.

לעומת זאת, החיזבאללה שואף לסילוק מוחלט של ישראל מאזור הביטחון, ובעיניו מדובר בישות שאין לה זכות קיום גם בגבולותיה שלה. הרצון של החיזבאללה לסלק את ישראל מדרום לבנון גבוה יותר מרצונה של ישראל להמשיך לשהות שם, והאינטרס שלו בהבסתה של ישראל ולו בתחומי לבנון הוא אינטרס קיומי-כמעט – היכן שעבור ישראל ישנו מטרד בטחוני שיש לנטרל, לתפיסת החיזבאללה יש מציאות של כיבוש אותה יש לבטל.

עם זאת, למרות היעדר אינטרסים משותפים מובהקים, ישנה חפיפה בין האינטרסים של ישראל לאלו של החיזבאללה – החיזבאללה רואה את עצמו כ"מגן הדרום" ובמיוחד של העדה השיעית שהינה בסיס התמיכה שלו, בעוד שלישראל אחריות לשלומם של אזרחיה בצפון. לשני הצדדים יש עניין בכללי משחק שימנעו ככל הניתן פגיעה באזרחים הנתונים לחסותם, ועל בסיס זה ניתן להגיע להבנה שתגביל את הלחימה.

יחד עם זאת, המחויבות של החיזבאללה להגנתם של האזרחים הלבנוניים כרוכה במשימתו המתמשכת – התנגדות לנוכחותה של ישראל בלבנון וחתימה לסילוקה. כך אין החיזבאללה מעוניין להגביל את עצמו בלחימתו נגד כוחות צה"ל, ולמעשה מנצל את כללי המשחק האוסרים על פגיעה באזרחים לבנוניים כדי לפעול ממחסה האוכלוסייה האזרחית. ישראל, שמעוניינת בביטחון לישובי הצפון יותר מאשר בהבסת החיזבאללה ובפגיעה בו, נמצאת למעשה

במלכוד – אם תפעל באמצעים אותם מגדיר ארגון-טופט כ"ברבריות", היא תוביל לפגיעה באינטרס העיקרי שלה בסכסוך (ביטחון לישובי הצפון), אך אם תימנע מפעולה כזו, היא תאפשר לחיזבאללה לפעול כנגד כוחותיה בצורה כמעט חופשית. את ההכרעה הזו ניתן לראות בהבנות שנוצרו בין ישראל לחיזבאללה בשנות התשעים, כאשר למעשה הוכרה זכותו של החיזבאללה להלחם כנגד כוחות ישראל באזור הביטחון.

הדרך לבניית הבנות: יחסי ישראל וארגון החיזבאללה בשנות התשעים התאפיינו בהיעדר

תקשורת ישירה וגלויה, ושני הצדדים אף לא הכירו זה בלגיטימיות של זה. על רקע זה, עיקר ה"משא ומתן" בין ישראל לארגון התבטא במעשים, לא פעם אלימים. אמנם היו מקרים בהם מתווכים התערבו להשגת הבנות בין שני הצדדים, אך התערבותם הייתה על בסיס ובעקבות התנגשויות בין הצדדים בהן נקבעו כללי המשחק.

כך ישראל פעלה כדי למנוע מהחיזבאללה לפגוע באזרחיה שבצפון ובחייליה, והחיזבאללה

נקט בטקטיקת גרילה שהתבטאה בפעולה מתוך מרחבים אזרחיים. תגובות ישראל לפעולות החיזבאללה גררו את האזרחים הלבנוניים למעגל הלחימה, והחיזבאללה הגיב בירי רקטות לעבר ישובים ישראלים, ובכך יצר משוואה בה בטחון ישובי הצפון היה תלוי בציות ישראל ל"כללי המשחק" בהם פגיעה באזרחים לבנוניים הינה מחוץ לתחום. שני הצדדים לא דנו והגיעו להסכם משותף על הוצאת האזרחים ממעגל הלחימה, אלא קבעו זאת במיקוח מכללא – כאשר פגיעה באזרחים הפכה ל"קו אדום" משותף עבור שניהם.

למרות שישראל הרשמית לא הכירה בלגיטימיות של פעילות החיזבאללה, והחיזבאללה

לא הכיר בלגיטימיות קיומה של ישראל ומכאן בגבולה הצפוני (ל"ישות לא לגיטימית" הרי לא יכול להיות גבול לגיטימי) הלכה למעשה הן ישראל והן החיזבאללה התייחסו בצורה שונה לפעילות בתוך המסגרת המוגדרת של אזור הביטחון, ולפעילות מחוצה לה. כאשר הן ישראל והן החיזבאללה חצו את הקו האדום הזה, הן עשו זאת כדי להעביר מסר או לשנות מצב בלתי רצוי, ונשאו ונתנו על כללי המשחק באמצעות פעולות צבאיות.

הן הבנות "דין וחשבון" הבלתי-כתובות והן הבנות "ענבי זעם" שהועלו על הכתב, נוצרו כתוצאה מ"כללים סמויים" שקדמו להן, והגדירו כללים אלו. בשני המקרים הושגו ההבנות לאחר הסלמה צבאית שגבתה מחירים כבדים בנפש וברכוש, והן נועדו למנוע הסלמה כזו מחד, ולהגדיר את תנאיה מאידך. בשני המקרים, ובהסלמה קודמת בעקבות חיסולו של עבאס מוסאווי ב-1992, הושגו ההבנות בסיועם של מתווכים חיצוניים, ובאף אחד מהמקרים לא הוכרו ההבנות ישירות

בין שני הצדדים, אך המתווכים נכנסו לתמונה רק בעקבות ההסלמה, ופתרונותיהם התבססו על כללי המשחק שנקבעו באמצעות מעשים.

שימור הבנות: למרות שמבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" נראים כשבירה של הבנות בין ישראל וארגון החיזבאללה, למעשה הם היוו חלק מתהליך מתמשך של מיקוח סמוי, אלים, ובלתי מילולי בין שני הצדדים.

הבנות "דין וחשבון" נוצרו כאשר ישראל ביקשה להתוות מחדש את הכללים הבלתי כתובים של הלחימה באזור הביטחון, והגיבה בהסלמה על פעילות החיזבאללה במסגרת הכללים הקודמים עליהם היה קשה לצה"ל להגיב שכן כל פעולה כנגד החיזבאללה שפגעה באזרחים לבנוניים הובילה לפגיעה באינטרס הבסיסי של ישראל בזירה זו - ההגנה על ישובי הצפון. לעומת זאת, החיזבאללה הגיב כדי לבסס את המשוואה הקיימת, בה קיימת לו הזכות לפעול כנגד ישראל ולהגיב כנגד אזרחיה כאשר נפגעים אזרחים לבנונים. ההבנות שהושגו כללו לא רק הסכמה שבשתיקה בנוגע להגבלת הלחימה לאזור הביטחון והימנעות מפגיעה באזרחים, אלא גם הסכמה שבשתיקה בנוגע לתנאי ההסלמה – החצייה של אותם קווים אדומים של הגבלה גיאוגרפית והימנעות מפגיעה באוכלוסייה אזרחית.

הבנות "ענבי זעם" התבססו על ההבנות של "דין וחשבון" אלא שכעת הן גם הפכו לרשמיות יותר, תוך מעורבות בין-לאומית גלויה וברורה במסגרת ועדה מפקחת. אלא שהבנות "ענבי זעם", למרות שהפכו להסכם רשמי ולא נותרו כהבנה סמויה, התבססו על אותם העקרונות שנקבעו בשנים שקדמו להן, במסגרת מיקוח סמוי ואלים.

ההבנות הכתובות אף הפכו למודל רשמי של כללי המיקוח הסמוי בין הצדדים, והציגו למעשה מפתנים מוצהרים לפעולה מחד, ומסגרת של פעולות מותרות מאידך. ככאלו, הן שימשו אף בסיס לכללי המשחק שנוצרו עם נסיגת ישראל מלבנון במאי 2000.

מן הראוי לציין כי קשה להפריד כאן את שני הצדדים לצד "רוויזיוניסטי" וצד "סטטוס קוו" – שכן שני הצדדים נקטו בצעדים של שימור ושינוי הסטטוס-קוו בשלבים שונים של המיקוח. בעוד שהחיזבאללה היה מעוניין בשינוי המצב בו ישנה משמעות לגבולה של ישראל, הרי שהוא קיבל הלכה-למעשה את קו הגבול כאשר הגביל את פעילותו לצידו הצפוני והלבנוני – קו אדום ומפתן אותו לרוב חצה כאשר ישראל חצתה את הקו האדום של פגיעה באזרחים, ובכך למעשה העביר מסר לגבי תקפותו של קו זה ומשמעותו במסגרת כללי המשחק. ישראל אמנם קבעה את קו הגבול כבסיס לסטטוס-קוו, אך למעשה ניסתה לשנות את הסטטוס קוו הזה כאשר פעילות החיזבאללה מעברו ה"נכון" של הקו הסלימה בצורה שנראתה לישראל בלתי נסבלת.

בכך למעשה ישראל ניסתה לשנות סטטוס-קוו שהחיזבאללה עצמו היה מוכן לשנות במקור, ושהיא עצמה קבעה, וזאת כדי לנסות ולפגוע בהישגים שהשיג החיזבאללה כתוצאה מהסטטוס-קוו הזה.

קיומה של הבנה שהושגה באמצעות מיקוח סמוי הינו זמני, גם אם לא ניתן לדעת מראש את מועד פקיעתה – הבנה כזו יכולה להסתיים בהסכם רשמי, או לקרוס לכלל עימות שממנו עשויה לצמוח הבנה אחרת. בהקשר יחסי ישראל והחיזבאללה, הסטטוס-קוו שנוצר הפך עם הזמן לפחות ופחות רצוי בעיני ישראל. שני המבצעים, בהם למרות פעילות צבאית אינטנסיבית של ישראל ולמרות נוכחות צה"ל באזור הביטחון לא נמנעה פגיעה בישובי הצפון, הובילו לשחיקת ערכה של השהייה בלבנון, ובסופו של דבר לנסיגת צה"ל – נושא הדורש מחקר בפני עצמו.

כפי שתואר בחיבור ומפורט ביתר-הרחבה אצל דניאל סובלמן, נוצרו לאחר נסיגה כללית משחק חדשים, שבמידה לא מועטה התבססו על הכללים שנקבעו במיקוח הסמוי וההבנות של שנות התשעים. אך כשם שכללי המשחק וההבנות של שנות התשעים התבטאו במתיחת גבולות, בפעולות אלימות במסגרת "שטחים אפורים" ובהסלמה, כך היה גם בכללי המשחק החדשים, במסגרתם התבצעו פעולות אלימות שתחילתן בחטיפת שלושת חיילי צה"ל בהר דוב זמן קצר לאחר הנסיגה, וסיומן הנוכחי בחטיפה נוספת בקיץ 2006 שהובילה ללחימה כבדה בין ישראל לחיזבאללה בזמן כתיבתו של חיבור זה. נכון לכתיבת שורות אלו, עוד לא לגמרי ברור וידוע מהם כללי המשחק החדשים שנוצרים ושיווצרו לאחר העימות הנוכחי, אך כולי תקווה כי חיבור זה יספק כלי עזר מועיל להבנתם ואולי אף להבנייתם.

- Arreguin-Toft, Ivan, "How the Weak Win Wars: a Theory of Asymmetric Conflict" in: International Security, Vol. 26 No. 1 (Summer 2001) Pp. 93-128
- Bar-Siman-Tov, Yaacov, The Israeli-Egyptian War of Attrition 1969-1970 (New-York: Columbia University Press 1980)
- Darwish, Bassma Kodmani, "France Makes a Comeback" in: Hollis, Rosemary & Shehadi, Nadim (eds.), Lebanon on Hold (London: The Royal Institute of International Affairs 1996) Pp. 11-15
- Downs, George W. and Rocke, David M. Tacit Bargaining, Arms Races and Arms control (Michigan: University of Michigan Press 1990)
- Gordon, Shmuel, "The Vulture and the Snake, Counter-Guerilla Air Warfare: The War in Southern Lebanon", Security and Policy Studies No. 39 (July 1998) Pp. 3-77
- Harik, Judith Palmer, Hezbollah: The Changing Face of Terrorism (London & New-York: I.B. Tauris 2004)
- Ikle, Fred Charles, How Nations Negotiate (New-York: Harper and Row 1964)
- Kober, Avi, "Low Intensity Conflicts: Why the Gap Between Theory and Practice" in: Defence & Security Analysis Vol. 18 No. 1 (2002) Pp. 15-38
- Langlois, Catherine C. and Langlois, Jean-Pierre P. "Tacit Bargaining in International Relations: A Game Model and a Case Study" in: The Journal of Conflict Resolution Vol. 40 n. 4 (December 1996) Pp. 569-596
- Lipson, Charles, "Why Are Some International Agreements Informal?" in: International Organization Vol. 45 n. 4 (Autumn 1991) Pp. 495-538
- Mack, Andrew, "Why Big Nations Lose Small Wars: the Politics of Asymmetric Conflict" in: World Politics Vol. 27 No. 2 (January 1975) Pp. 175-200

Murden, Simon, "Understanding Israel's Long Conflict in Lebanon: The Search for an Alternative Approach to Security During Peace Process" in: British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 27 No. 1 (May 2000) Pp. 25-47

Murphy, Richard W. "The Costs of Wrath: an American Perspective" in: Hollis, Rosemary & Shehadi, Nadim (eds.), Lebanon on Hold (London: The Royal Institute of International Affairs 1996) Pp. 7-10

Norton, Augustus Richard, "Israel in the Grip of the Insecurity Zone" in: Hollis, Rosemary & Shehadi, Nadim (eds.), Lebanon on Hold (London: The Royal Institute of International Affairs 1996) Pp. 37-41

Norton, Augustus Richard, "Hizballah: from Radicalism to Pragmatism?" in: Middle East Policy Vol. 5 No. 4 (January 1998) Pp. 147-158

Norton, Augustus Richard, "Hizballa and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon" in: Journal of Palestine Studies Vol. 30 no. 1 (Autumn 2000) Pp. 22-35

Pipes, Daniel and Abdelnour, Ziad, Ending Syria's Occupation of Lebanon: The U.S. Role (Philadelphia: Middle East Forum 2000)

Posen, Barry R., "The Security Dilemma and Ethnic Conflict" in: Brown, Michael E. (ed.), Ethnic Conflict and International Security (Princeton, NJ: Princeton University Press 1993) Pp. 103-124

Rabil, Robert G., Syria, The United States, and the War on Terror in the Middle East (Westport CT: Praeger Security International 2006)

Saad-Ghorayeb, Amal, Hizbu'llah: Politics and Religion (London: Pluto Press 2002)

Schelling, Thomas C. The Strategy of Conflict (New-York: Oxford University Press 1960)

Spector, Bertram I. "Negotiating with Villains" in: Berton, Peter, Kimura, Hiroshi & Zartman, I. William (eds.), International Negotiation: Actors, Structure/Process, Values (New-York: St. Martin's Press 1999) Pp. 309-334

אדליסט, רן וכפיר, אילן, רון ארד: התעלומה (תל אביב: ידיעות אחרונות 2000)
ארליך, ראובן, "תפיסת אזור הביטחון ועמידתה במבחן המציאות" מתוך: בר-סימן-טוב, יעקב (עורך), אזור הביטחון בלבנון: עיון מחדש (ירושלים: המכון ליחסים בין לאומיים ע"ש לאונרד דיוויס 1997) עמ' 9-28
ארליך, ראובן, "הסדר הסורי" בלבנון: הפיכת לבנון למדינת חסות סורית בתקופת אסד האב והתרופפות השליטה הסורית בתקופת בשאר הלבן 1975-2005 (רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין 2005)
ארנון, אדם, ארץ לבנון (ירושלים: הוצאת אורן 2005)
בוניאר, מרקו, האסטרטגיה הביטחונית של ישראל בדרום לבנון – עשור מתום המלחמה 1985-1996, עבודת גמר לתואר מוסמך למדעי החברה באוניברסיטת בר-אילן, בהנחיית פרופסור אפרים ענבר (רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן 1997)
ביילין, יוסי, המדריך ליציאה מלבנון (תל אביב: קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1998)
בר, מיכה קווים אדומים באסטרטגיית ההרתעה הישראלית (תל אביב: מערכות 1990)
הכט, עדו, "העימות המוגבל – כמה מאפיינים כלליים של צורת מלחמה ייחודית", מתוך: גולן, חגי ושי, שאול (עורכים), העימות המוגבל: קובץ מאמרים (תל-אביב: מערכות 2004) עמ' 45-68
הניג, אריק, פואד: כנגד כל הסיכויים (תל אביב: ידיעות אחרונות 2005)
חלמיש, יובל (אל"מ), תפיסת הביטחון של ישראל בדרום לבנון 1985-1998, עבודה שנתית בהנחיית ד"ר יובל אייל (ת"א: המכללה לביטחון לאומי 1999)
כגן, קורינה, מעצמות גדולות ושכנות קטנות: איזורי השפעה מעצמתיים במאה ה-20, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה בהנחייתו של פרופסור יעקב בר-סימן-טוב (ירושלים: האוניברסיטה העברית 2000)
סובלמן, דניאל, כללי משחק חדשים: ישראל וחיזבאללה לאחר הנסיגה מלבנון (תל אביב: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים 2003)
עזאני, איתן, תנועת חיזבאללה – ממהפכות ו"פאן-אסלאמיות" לפרגמטיות ולבנוניות, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה (ירושלים: האוניברסיטה העברית 2005)

רבינוביץ', איתמר, חבלי שלום : ישראל והערבים 1948-2003 (אור-יהודה : דביר 2004)
שלינג, תומאס (מאנגלית : ברוך קורות), חימוש והשפעה (תל-אביב : מערכות 1981)
ששר, מיכאל, הביצה הלבנונית : משל"ג לענבי זעם (ירושלים : הוצאת ששר 1996)
תמיר, משה (צ'יקו), מלחמה ללא אות (תל-אביב : מערכות 2005)

כתבות עיתונות ופרסומים תקופתיים

Shahak, Israel, "Israel's "Rules of the Game" in Lebanon" in: Middle East

International No. 440 (18/12/1992) Pp. 17-18

The International Institute for Strategic Studies, The Military Balance 1991-1992,

1992-1993, 1995-1996, 1996-1997.

אוזדמיר, וולי, המתנקשים עקבו אחר אהוד סדן ופוצצו את מכוניתו", ידיעות אחרונות,

עמ' 2-3 (8/3/1992)

אזולאי יכין, אורלי, "רבין : לא נירתע מהפעלת כוח כדי להחזיר את השקט לצפון", ידיעות

אחרונות (13/11/992) ע' 3

אלון, גדעון, "ח"כ רן כהן : צריך לתקוף את המחבלים נקודתית ולהחזיק אגרוף קפוץ ומאופק",

הארץ (21/7/1993) ע' א3

בכור, גיא, "רוב חלקי ביירות נתונים בעלטה לאחר שמסוקי צה"ל הפציצו תחנות שנאים במזרח

ביירות", הארץ (16/4/1996) ע' א5

בן, אלוף, רבין, איתן, וזהר, גבי, "רבין ידון היום עם רוס בדרכים לשיפור ההבנות ממבצע דין

וחשבון", הארץ (10/7/1995) עמ' א1+5

בנוימן, עוזי, "מאזן אימה חדש", הארץ מאמרים (14/4/1996) ע' ב1

בן-ישי, רון, "ארה"ב לחצה על ישראל להבליג", ידיעות אחרונות (25/7/1993) ע' 2

בראל, צבי, "מרחיבים את מגרש המשחקים", הארץ מאמרים (14/4/1996) ע' ב1

בראל, צבי, "קטיושה במסלול ההבנות", הארץ מאמרים (16/2/2000) ע' ב3

ברון, גבי, ומסר, אלברטו, "חיזבאללה ואיראן פוצצו את השגרירות", ידיעות אחרונות

(18/3/1993) עמ' 7

ברנע, נחום, "כל האופציות פתוחות", ידיעות אחרונות מוסף השבת (20/3/1992) עמ' 6-7

גולן, אביעזר, "הליכה על סף התהום", ידיעות אחרונות (19/7/1993) ע' 2

גזית, שלמה, "עוד סדר חדש בלבנון?", ידיעות אחרונות מוסף 24 שעות (12/11/1992) ע' 3
הורוביץ, מנחם, "חילופי אש בין צה"ל לחיזבאללה: כוחות צה"ל בלבנון הועמדו בכוננות", הארץ
(21/7/1993) ע' א3

כתבי סוכנויות הידיעות בלבנון, "200 אנשי חיזבאללה נסוגו צפונה מהכפרים יעטר וכפרא, 800
נותרו", ידיעות אחרונות (24/2/1992) ע' 2

מדינת ישראל, הודעת דובר צה"ל ומסיבת עיתונאים על פעילות צה"ל וצד"ל לעבר מקורות הירי
של חיזבאללה בלבנון (25/7/1993) מתוך: משרד החוץ, שנתון המסמכים הרשמיים 1993
(ירושלים: משרד החוץ 1995) עמ' 219-215

מדינת ישראל, הודעת הממשלה על "מבצע דין וחשבון" – הפסקת אש (31/7/1993) מתוך: משרד
החוץ, שנתון המסמכים הרשמיים 1993 (ירושלים: משרד החוץ 1995) ע' 223

מרקוס, יואל, "עד מתי? עד שהזמן יבשיל", הארץ מאמרים (16/4/1996) ע' ב1

רבין, איתן, ובכור, גיא, "תחנות שידור בלבנון: צה"ל ממשיך לתגבר כוחותיו: חיזבאללה נערך
למתקפה ישראלית", הארץ (25/7/1993) ע' א1

רבין, איתן, "שתי ילדות נפצעו בהפגזות צה"ל בלבנון", הארץ (11/7/1995) ע' 5א

רבין, איתן, "קציין בכיר בפיקוד צפון: יש הסלמה בלבנון. איני רואה פתרון בטווח הקרוב", הארץ
(31/7/1995) ע' א5

רבין, איתן, "בעקבות ההרג בנבטיה וכפר כנא התבדו הציפיות לשקט בצפון", הארץ (19/4/1996)
ע' א3

רוזן, עמנואל, "כרוניקה של מלחמה שאיש לא רצה", מעריב, מוסף השבת (30/7/1993) עמ' 3-2

רינגל-הופמן, אריאלה וימיני, גלית, "מחדל המודיעין", ידיעות אחרונות מוסף השבת (15/8/1997)
עמ' 10-11 + 13

שדה, דני ומנסור, סמיר, "החיסול", ידיעות אחרונות (17/2/1992) ע' 2

שדה, דני, פרי, סמדר וקוגן, גוגה, "קטיושות בצפון; חשש בלבנון: צה"ל יפלוש", ידיעות אחרונות
(19/2/1992) עמ' 1+15

שדה, דני ופרי, סמדר, "חיזבאללה: נפסיק את הקטיושות", ידיעות אחרונות (23/2/1992) ע' 4

שיף, זאב, "מסר מהחיזבאללה", הארץ (23/7/1993) ע' א1

שיף, זאב, "שינוי במדיניות ההפגזות", הארץ, (26/7/1993) עמ' 1א+9א

שיף, זאב, "ממתניים לתגובת החיזבאללה", הארץ (12/4/1996) ע' א1

שיף, זאב, "מסלול של פעולה צבאית", הארץ מאמרים (12/4/1996) ע' ב1

שיף, זאב, "סימני מצוקה בחיזבאללה", הארץ (14/4/1996) עמ' א1+א2

שיף, זאב, "פגיעה בתשתית הכלכלית", הארץ (15/4/1996) עמ' א1+א8

שיף, זאב "לישראל אוזל הזמן", הארץ (19/4/1996) עמ' א1+א14

אתרי אינטרנט

הבנות ענבי זעם ה26 לאפריל 1996, מאתר האינטרנט של הכנסת :

<http://www.knesset.gov.il/process/docs/grapes.htm> (1/10/2006)